Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 45 (9420) | Пятница, февраль 22, 1974 чыл | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 коп.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ТИИЛЕЛГЕ ДЭЭШ

Москваның ажылчы чоннары беш чылдың үшкү, шиитпирлиг чылының даалгаларын хуусаазындан эрте күүседири дээш демиселди калбарткаанының түүнелинде продукция сайгарар хемчээлиниң болгаш эң чугула кылыгларының хөй кезиин кылып үндүреринің талазы-биле 1973 чылдың планын хуусаазындан эрте күүсеткеннер. Ол дээш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Кызыл тугун пайысылалга тывыскан. Ону тыпсырының байырлыг хуралы февраль он тоста Күрүнеңиң төп концерт залынга болган.

Хурал президиумунда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң МХК-ның бирги секретары **В. В. Гришин**, СЭКП-ниң МК-ның бирги секретары **В. И. Конотоп**, Моссовет күүскомунуң даргазы **В. Ф. Промыслов**, СЭКП-ниң МХК-ның секретарьлары, бүдүрүлге удуртукчулары, мурнакчылар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орулакчызы **В. Н. Новиков** Кызыл тукту тывыскаш, москвачыларга күш-ажылчы тиилелге база хүндүлүг шаңнал дээш изиг байыр чедирген.

СЭКП МХК-ның секретары **Л. Н. Борисов** болгаш өскелердаа сөс алгаш, СЭКП ТК-га, Совет чазакка москвачыларның салыышкының бедии-биле үнелээни дээш чүректің ханызындан ооруп четтириишкинни илередип, москвачылар СЭКП-ниң XXIV съездизиниң, партияның ооң дараазында үндүрген шиитпирлерин, беш чыл планын күүседиринге бүгү күжүн салып ажылдаарын бүзүреткен.

Хуралдың киржикчилери СЭКП Төп Комитединге байырлыг чагааны улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

СЭКП райкомнарының пленумнары

Дүүн партияның Чөөн-Хемчик, бурунгу хүн Тожу райкомнарының пленумнары болуп эрткен. Аная партияның XV область конференциязының түүнелдериниң болгаш районнарның партия организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгларны чугаалашкан. Пленумга бо айтырыг талазы-биле СЭКП райкомнарының бирги секретарьлары: Чөөн-Хемчиктиң — **Ш. Д. Куулар**, Тожунуң **С. К. Орус-оол** олар кылган.

Партияның XV область конференциязының шиитпирин пленумнарның киржикчилери чүүлдүгүнмүшаан, ону ажылчорудулага удуртулга болдуруп, практика кырынга күүседиринге долу шиитпирлиин илергейлээннер. Ол ышкаш СЭКП ТК-ның партияга, совет улуска Кыйгырыын болгаш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының дугайында доктаалдарны күүседиринче ажылчы чоннарның күжүн мобилизастаарынче парторганизацияларының кичээнгейин утландырган.

Чон ортузунга партийжи организастыг болгаш политмассалыг ажылдың деңнелин СЭКП-ниң XXIV съездизиниң негелделеринге дүүштүр тургузар сорулгаларны айыткан доктаалдарны пленумнар хүлээп алган.

1974 ЧЫЛ — ШАЛЫПЧЫ ИШ ЧЫЛЫ

ЧАРЫШ УЛАМ КАЛБАРГАН

Фоторепортаж

Кызыл-Мажалыктың туйбу заводунуң коллективи тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылында шалыпкын ажылдап, планныг онаалдазын декабрьның 12-де күүсеткен. Завод чылдың тончузунге чедир 500 муң туйбуну пландан ажыр бүдүргеп. Нинти продукция бүдүреринің планын 110 хууга күүсеткен. Продукция сайгарарының планы 111 хуу болган. Күш-ажылдың бүдүргүкчүлүү бүдүн чылда 13 хууга өскен. Туйбунуң марка талазы-биле шынарын эки-житкениниң күсели-биле коллектив 70 ажыг муң рубльдиг орулгазын алган.

Бо бүгү чедиишкиннерни бүдүргүлгениң администрациязы, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары коллективтиң күжүн планныг сорулгаларны күүседиринче мобилизастап, күш-ажылды шын организастаанының база ажыл-ишчилер ортузунга организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды күштелдиргениниң, бүгү цехтер долу күженишкин-биле ажылдаанының түүнелинде чедип алган.

Тоску беш чылдың тодарадыкчы дөрткү чылының планының Кызыл-Мажалыктың туйбу заводунуң найыралдыг коллективи база-ла хуусаа бетинде күүседир деп сорулганы салган ажылдап турар. Ооң ажылчиннарының шуптузу коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде киржип, цехтер, бригадалар, ээлчеглер болгаш тус-тус кижилер аразында социалистиг чарышты калбарткан.

Коллективтиң ажылчыннары февраль айның планын күүсеткеш, бо хүннерде март айның үлүүнге кириштир ажылдап эгелээн. Бүдүрүлгенің мурнакчылары база плерен эгелээн. Ындыг шалыпчыларның бирээзинге туйбу салыкчызы ЭНИК-ООЛ ШОГ-ЖАЛОВИЧ САРЫГЛАР (үстүнде чурукта) хамааржыр. Ооң кылып турар ажылы аваангыр, шалыпкын чорукту негээр. Ынчангаш маңаа улуг мергежил херек. Эник-оол Сарыглар заводтуң хөй-нинти ажылының база бир идепкейлиг киржикчизи. Ол — февраль айның планын 120 хууга күүсеткен.

Заводтуң бүдүрүп үндүрген туйбузун «Тыва даг-дүгү» комбинат, Барыын-Хемчик районнуң бүдүрүлгелери, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик районнарының ажыл-агыйлары хөйүбиле ап турар. Бүдүрүп үндүрген туйбуну үзүктел чок кээп турар машиналарже чүдүрерин комсомолчу ВЛАДИМИР СААЯ (ортузунда чурукта) шалыпкын чорудуп турар. Ол кызымаккай, ак сеткилдиг ажылы-биле эш-оорунуң хүндүткелип чедип алган.

Заводтуң бригадалар аразында калбарган социалистиг чарыжының мурнуу одуруунда Салчак Становтуң удуртканы, орттедип каан белен туйбуну печкадан уштур бригаданың кежигүннери чоруп турар. Ол бригаданың ажылчыннары С. САЛЧАК, С. ИРГИТ, К. СОТПА, К. САРЫГЛАР (адаанда чурукта, оң талазындан) хүн бүрүнүң хүлээлгезин 150—160 хуу күүседип турар. Оларга бүдүрүлгениң ажыл-ишчилери чоргаарланыр.

В. ЧАДАМБА.

ОЛАРНЫЫНГА КӨРГҮЗҮҮГЛЕР УЛАМ БЕДИИР

Чадааналың сүт заводу тоску беш чылдың тодарадыкчы чылының баштайгы айының планын ажыр күүсеткен бүдүрүлгелериниң бирээзи. Ооң ишчилериниң ажылы-биле таныжар дээш чеде бердивис.

Ажыл-агыйлардан сөөртүп келген сүттү хүлээп алгаш, ооң шынарын тодарадыр лабораторияга келдивис. Ак халаттыг аныяк кыс биске үткүштүр чедип келди. Амыр-менди солушкаш, келген херээвисти чугааладывыс.

— Кончуг эки-дир, мастерлеп ажылдап турар кижи мен. Силерге чүү херегил, шуптузун чугаалап берип болур бис — дидир. Ол заводтуң мастери Тамара Резникова болду.

Сүт заводунуң турар бажыңы бичин, ынчалза-даа янзы-бүрү сүт продуктуларын бүдүрүп, кылыр эргежок чугула механизмнер-биле дериттингенин мастерниң тайылбырындан билип алдывыс.

— СЭКП ТК-ның партияга, совет улуска Кыйгырыынга база үлетпүр. тудуг, транспорт ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында партия болгаш чазактың доктаалынга харыы кылдыр бо чылын улам эки ажылдаарын коллектив кежигүннери хүлээнген. Ынчангаш чылдың баштайгы хүннеринден эгелээш эвээш чарыгдалдыг, эки шынарлыг, хөй продукцияны бээр дээш социалистиг чарышты калбарткан. Ол эки түүнелдерни берип турар — деп, Тамара Резникова чугаалады.

Шынап-ла, январьның күш-ажылчы хүннериниң көргүзүүлери багай эвес. Айда 22 муң рубльдиг ниити продукциязын бүдүрер турган, 33 муң рубль чедирген. Он сес муң рубльдиг продукциязын сайгарар даалгазын 21 муң рубль кылдыр күүсеткен. Чалаң сүт, саржаг, кефир, творог, сметана болгаш өске-даа сүт продуктуларын бүдүрериниң онаалдаларын ажыр боттандырган.

Районнуң колхозтары болгаш совхозтары сүт бүдүрерин мурнуку чылдан көвүдеткен. Хүнде ортумаа-биле 6—7 тонна сүттү завод хүлээп турар. Ол эрткен чылдарның бо үеэзинде деңнелинден хөй.

Сүт заводунуң чедиишкиннери, ооң ажыл-ишчи кижилериниңдеп кол хамааржын турар. Хөй сүтту хүлээп ап турза-даа, ону янзы-бүрү продукция кылдыр чогуур хуусаазында болбаазыратпас болза, план күүсеттинмес. Салдынган сорулганы коллектив кежигүннери эки шиитпирлеп турар. Механизмнериниң үрелиишкин чокка ажылдаарын хандырып шыдаан. Кижи бүрүзүнүң үндүрүп турар продукциязының шынары дээш харыысалгазын бедиткен. Ооң уламындан күш-ажылчы кижилер шылгаран үнүп, бүдүрүлгениң мурнакчыларычыл саны өзүп турар. Слесарь Ооржак Дүгер-оол бодунга онаашкан ажылды ак сеткилдиг күүседип келгениниңдеп социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болуп келген. Тоску беш чылдың шиитпирлиг чылында ол эки көргүзүүлерлиг болганы-биле «1973 чылдың социалистиг чарыжының тиилекчизи» деп хөрек демдээ-биле шаннаткан. Саржаг кылыкчызы Лидия Ходакова, аппаратчик Зоя Саая болгаш өскелер-даа хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип, мактадып турарлар.

Коллектив кежигүннери чылдың баштайгы айында чедип алган күш-ажылчы чедиишкиннерин быжыглап, көргүзүүлерин улам бедиидер сорулгалыг ажылдап турарлар. Чыл планын декабрь 25-те күүседир, пландан ажыр алды муң рубльдиг орулгазын алыр бедиткен хүлээлгезин ажыр боттандырып болурунуң бүгү аргалары ажыл-ишчилерде бар.

Т. ХЕРТЕК.

РЕСПУБЛИКАДА ХОЙ ООЛДААШКЫНЫ

(1974 чылдың февраль 20-де медээ-биле)

Районнар	Төрүүр чүс хойга онааштыр	Төрээн 100 хойдан хураган
Бай-Тайга	42	99
Мөңгүн-Тайга	52	98
Барыын-Хемчик	60	98
Өвүр	42	98
Чөөн-Хемчик	48	100
Улуг-Хем	37	99
Таңды	5	84
Бии-Хем	18	99
Тожу	—	—
Каа-Хем	3	94
Тес-Хем	23	99
Эрзин	43	99
Кызыл хоорай		
Соведи	17	94
Республика ниитизи-биле	34	99

Амгы үе республиканың хойжуларынга эң-не харыысалгалыг: дыка хөй колхозтарының болгаш совхозтарның хою кидин түлүк ооллап эгелээн.

Февраль 20-де медээ ёзугаар алырга, пиити республикада 200 муң хире чаш хураган менди камгалаттынган. Чыл эгезинден бээр төрүүр чүс хойга онааштыр 34 хураган алдынган. Барыын-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик, Эрзин, Өвүр болгаш Бай-Тайга районнарның ажыл-агыйлары планда көрдүнген чаш малдың чартык кезиин менди хүлээп алганын айтыр херек.

Республиканың малчыннары партия обкомунуң X пленумунун хой ажылын хөгжүдер талазы-биле шиитпирин амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш боттарынга алган бедик хүлээлгелерин күүседип кирипкеннер. Ооң түүнелинде, республикага төрүттүнген бүгү чаш малдың 99 хуузу менди алдынган. Эрзин районнуң ажыл-агыйлары чаш малды камгалап алырының боттуг аргаларын ажыглап, кажаа-хорааны болгаш мал чемин четчир хемчээлдии-биле белеткээн.

Чамдык чедиишкиннер-биле кады шынгыы четпестер база бар. Чижээ, Барыын-Хемчиктиң «Хемчик» совхозунда төрүүр малды минералдыг чемнер-биле хандырбайн турар. Ынчаарга Бай-Тайга, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның чамдык ажыл-агыйларында малдың суггат хандырылгазы багай, үргүлчү үзүктелип турар. Ол бүгүнүн түүнелинде хойнуң дүгү тазарып дүжер чоруу көвүдээн.

Партия, совет, ажыл-агый органнарының, тус-тус удуртукчуларның болгаш зооветеринария ажылдакчыларының амгы үеде чугула сорулгазы — төрүттүнген чаш малды бүрүнү-биле камгалап алыры, беш чылдың дөрткү, тодарадыкчы чылында мал бажы өстүрер даалганы чедиишкинниг күүседири болур.

ЧАСКА БЕЛЕТКЕЛ

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң механизаторлары тоску беш чылдың тодарадыкчы дөрткү чылының часкы хову ажылдарынга шудургу белеткеннин турар. Колхозта септезе чогуур 90 илирни, 6 сеялканы, 1 лущильникти бүрүнү-биле септеп дооскан. Септезе чогуур «ДТ-75» деп 5 тракторнуң 4-үн, 8 ацдазынның 6-зын септеп алган.

Үстүнде адаанывыс көдээ ажыл-агый машиналарының септеттинмээнин чоокку хүннерде доозар дээш, механизаторлар шудургу ажылдап турарлар. Септекчилер Күжүгет Маадыр, Сүге Владимир, Чамбай Алдын-оол, Чамзы Паву олар септелгениң эгезинден бо хүннерге чедир кызымаккай ажылдап,хүн бүрүнүң планын 105—110 хуу күүседип келгеннер.

Механизаторларның часкы тарылга үезинде чурттаар хову турлагларын база-ла септеп эгелээн. Олар 4 өрээл чурттала бажыңын, столованы, чувар-бажыңны чугайлап, үүрмек септелгезин кылып эгелээн. Часкы сезон үезинде одалгага хереглээри-биле 58 кубометр токпак ыышты хову турлагларында дүжүрген. Донгак Шолбан-оол, Лиаа Күжүгет, Сергей Донгак, Валентина Дыртык олар бо ажылга эң идепкейлиг киржип турарлар.

С. КАРА-САЛ.

ЭШ С. Б. САНДАНГА ТЫВА АССР-НИҢ АЛДАРЛЫГ ТУДУГЖУЗУ АТТЫ ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ

ЧАРЛЫЫ

«Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң комплекстиг бригадазының бригадири эш **Семен Баянович САНДАНГА** чурттала тудуунга ооң ачыхавыяазы дээш **Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу** деп хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргаазы Б. ДОЛЧАҢМАА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ

Кызыл хоорай.

1974 чылдың февраль 21.

ТУДУГЖУҢ ОЛ

(С. Б. САНДАНГА)

Январь кидин. Хүнде күш чок:
Шаңныг чывар хаанап туру.
Каш наът бедик тудуг кыры
Хайныып хөлээн, шаарақ-ыыйбың.

Көрүп эрткен сагыш човап,
«Хөөкүйлерни!» диже хөңнү;
Соонка удур чылыг чалар,
Соруу күштүг тудугжуң ол.

Үш-дөрт салгал соок-даа билбейн,
Үргүлчү аңаа улай чыргаар
Кандыг бажың тудуп наарын
Хандыр бодап, көрүвүдем!

Тууйбу, даштың назыны узун —
Тудугжуну ажыр чурттаар,
«Эки кылган ажыл-үүле
Элеп читпес!» дижири шын.

Степан САРЫГ-ООЛ.

СЭКП Тыва обкомунда болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

КӨДЭЭДЕ ЧУРТТАП ТУРАР БОЛГАНЫНДА, ТЕХНИКАНЫ ӨӨРЕНИП АЛ!

Механизаторларның бүгү-ниити өөредилгезин организастаар дугайында доктаалды чоокку эрткен хүннерде СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели хүлээп алган. Ол өөредилгениң курстарын чер болганга организастааш, аңаа 2.750-ден эвээш эвес кижини хаара тударын, ооң иштинден 1.690 кижи курстарны дооскаш, ажаан алыышкын кампаниязының эгелээринге чедир трактористерниң эзлчежикчилери азы комбайнерлериниң дузалакчылары болуп ажылдаан турарын чедип алырын ол доктаал-биле СЭКП-ниң Кызыл хооркомунга болгаш райкомнарынга, хоорайкүүскомнарга, Көдээ ажыл-агый министерствозунга, Совхозтарның бүдүрүлге каттыжылышкынына, көдээ ажыл-агыйның өске-даа органнарынга хүлээткен. Район, колхоз болгаш совхоз, ДОСААФ организациязы, өөредилге чери база школа бүрүзүнге онаалдаларны доктаадып тургускан.

Кол бүдүрүлге фондуларын ажыглаарын экижидер талазы-биле партияның Төп Комитединиң, ылаңгыя СЭКП ТК-ның декабрь (1973 ч) Пленумунуң салган сорулгазының чүгүлаазының ужурунда ыпдыг шиитпирин хүлээп алган. Республикада техниканы амдаа кончуг багай ажыглап турар деп, партияның XV область конференциязынга демдеглээн. Ажыл-агыйларның хөй нуруузунда тракторлар ажылының эзлчеглиниң коэффициентизи 1,1—1,2-ден ашпайн турар. Ол чорук чүгле механизатор кадрларның четпезинин ужурундан болуп турар. Бир эрес илчирбе дугуйлуг тракторларны база комбайннарны ийи эзлчег-биле болгаш аңаа дугуйлуг тракторларны чаңгыс эзлчег-биле ажылдадыр кылдыр санап көөр болза, республиканың колхозтарынга, совхозтарынга ийи муң ажыг механизаторлар чедишпейн турар. Ынчангаш, чер болгаш мал ажылында дыка хөй ажылдарны, ылаңгыя тараа ажаан алыышкын кампаниязының үеэинде, улуг оозалдаашкын-биле болгаш шынар чок кылдыр күүседип турар. Чер аңдарарының, черни куруктуруп болбаазырадырының, аңгыс аңдарарының, саваң ажаан алырының, мал чемин белеткээринің планнары эпти-ле күүсеттинмейн турар. Байдал ындыг турбуже, партия, совет, көдээ ажыл-агый органнары механизаторларның бүгү-ниити өөредилгезин кончуг четпес чорудуп турар. Февральдың 1-де байдал-биле алырга, колхозтарда болгаш совхозтарда нүгле 252 кижи өөренип турар.

СЭКП обкомунуң бюрозунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алган доктаалы Тывага механизаторларның бүгү-ниити өөредилгезин калбартып чорударынче, бо чылдың дүжүт ажаан алыышкынындан эгелээш, республиканың колхозтарынга, совхозтарынга машина-трактор парыгын бүрүнү-биле ажыглаарынче углаган.

Ол доктаалды херек кырынга боттандырар чорук механизаторларның бүгү-ниити өөредилгезиниң четкилерин четчеллээр талазы-биле боттуг хемчеглерни алырын партия райкомнарындан болгаш райсоветтериниң күүскомнарындан, колхозтарның, совхозтарның удуртукчуларындан негеп турар. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде, мал ажылында, тудугда, эргелел аппарадында, хандырылгада ажылдап турар аныяк оолдар, кыстар көдээ ажыл-агый техниканың башкарып билир кылдыр өөренип алган турары эргежок чугула. Курстарның башкыларын, бөлүмнериниң удуртукчуларын партия, профэвилел, комсомол организацияларының хуралдарынга бадылаан турар ужурлуг. Бүгү-ле дыңнакчыларны өөредири-биле эң дээре тракторист-машинистерге быжыглаан турары чугула. Ол быжыглаан кижилер өөредилгениң баштайгы хүннеринден эгелээш-ле дыңнакчыларның теоретиктиг, практиктиг билиглерни шиңгээдип алырын хайгаарап, оларга дузалаан турары эргежок чугула. Мында чугаа болза, бачым ажылдар үезинде боду-биле кады ажылдап, херек апарганда бодун солуп болур дузалакчыны механизатор бүрүзү белеткеп алырының дугайында болуп турар.

«Сельхозтехника» садбырларының ажылдакчылары механизатор курстарын көргүзүлге пособиелери-биле хандырар, а ажыл-агыйларның удуртукчулары оларны орнабажың-биле, өөредилгениң материал-техниктиг херекселдери-биле хандырар дугайында сагыш салыр, практиктиг кичээлдер эрттирер инструкторларны томуйлаар ужурлуг.

Механизаторларның бүгү-ниити өөредилгезиниң чоруп турарын ай санында бюро болгаш күүскомнар хуралдарынга, коллегиялар болгаш техчөвүлелдер хуралдарынга чугаалажып көрүп турарын СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели районнарның партия, совет органнарынга, республиканың министерстволарынга, ведомстволарынга хүлээткен. Механизаторларның бүгү-ниити өөредилгезин организастаарынче хөй-ниитиниң кичээнгейин хаара тудар херек. «Көдээде чурттап турар болганында, техниканы өөренип ал!» — деп лозунг колхоз, совхоз бүрүзүнүң тодаргай программазы болган турар ужурлуг. Тракторист бүрүзү бодунга солукчуну, комбайнер бүрүзү-бодунга дузалакчыны белеткээр хүлээлгелиг.

СЭКП-ниң Кызыл хооркому болгаш райкомнары, хоорайкүүскомнар райөптерде база ДОСААФ организацияларында организастаан курстарның ажыдынга онза кичээнгейин салыр хүлээлгелиг.

Механизаторларның бүгү-ниити өөредилгези партия болгаш совет органнарының доктаамал кичээнгейин болгаш контролюн негеп турар. Чүгле ынчан бо чугула херектиң чедиишкиннг болурунга ынаныр болур.

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге

Дээштиин чедип алыры—үениң негелдези

Коммунистерниң болгаш ажылчы чоннуң идейлиг деңнелин, коммунистиг тургузуушкунуун херээн амыдыралга боттандырар дээш демиселге оларның күш-ажылчы киржилгезин идепкейжидеринге политиктиг-даа, экономиктиг-даа өөредилгениң дээштиин чедип алыры-биле СЭКП райкому, партия эге организациялары чамдык ажылдарны кылып чоруткан.

Политшколаларның дыңнакчылары үлетүрде болгаш көдээ ажыл-агыында доктаамал ажылдап, оларның иштинден күш-ажылдың мурнакчылары хүн бүрү өөп турар. Оларга, чижээ, саанчылар Х. Адыяа, А. Бадарчы, тудутжулар Ч. Марчын-оол, К. Сартыл, С. Бижик, тракторист С. Айыжи, хойжулар С. Шимит, А. Карма, О. Дижитмаа хамаржыр.

Партия өөредилгезиниң системазында ортумак звенонуң дыңнакчыларының хөй кезии боттарының коллективтеринде политинформаторлар болгаш агитаторлар болуп, өскедаа хөй-ниити даалгаларын чедиишкиниг күүседип турар. Самагалдайның орук-бүдүрүлге участогунда тургустунган марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир политшколаның дыңнакчылары ам ийи дугаар чылда партия тоогузун чедиишкиниг өөренип турар, ында пропагандист С. Самданның киирип турар үлүү улуг. Кызымак ажыл-ишчи үлегер-чижекти өскелерге көргүзүп турарындан ангыда, коллективте кижи бүрүзү чаагай ажыл-херектериниң эгелекчилери болзун дээш, ол ораладжып турар. Дыңнакчылар К. Мумбалдай, С. Баир-оол олар бүдүрүлгениң мурнакчылары болбушаан, агитатор хүлээлгезин эки күүседип келген, а С. Оюн дээре политинформаторларның бирээзи апарган.

Өөредилгени хүн бүрүүнүң ажыл-ижи-биле холбаары политшколаларның кол сорулгазы болур. Ону чедип алырда, дыңнакчы бүрүзү өөредилгеге бот-идепкейлиг болуп, өөренир темаларны сайгарарынга идепкейлиг киржири чугула. Ындыг сорулганы «Чодураа» колхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазында экономиктиг билиглериң үндезиннерин өөренир школаның пропагандизи Д. Эртине чедип алыр дээш кызыл турар. Бо хүннерге чедир ол 17 кичээлди эрттирген, ылаңгыя «Бистиң социалистиг экономикавыс», «Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң оруктары» деп темаларга кичээлдер ук ферманың ажылнажи-биле холбашкан, солун болгулаан. Ооң түңнелинде дыңнакчы-саанчылар чамдык мурнакчы дуржулгаларны ажылга ажыглаарын шиитпирлээн. Бо коллектив эрткен чылдын планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен, оларга турасказадып, Күш-ажылчы алдарның тугун район төвүнге көдүрген.

Партия, совет болгаш ажылагый удуртукчуларының пропагавда ажылынга киржилгези улуг кижизидилге уткашынарлыг болур дээрэи билдингир. Удуртукчу кижи бодунуң ат-алдары, хууда үлегер-чижээ-биле ажыктыг салдарны кижилерге чедирип турар. Шуурмакта тудуг ыяжы белеткээр пунктунуң директору В. Сүгдүр 3 чыл пропагандистеп келген. Ооң удуртуп турар коллективи ам районда болгаш республикада дээре ажылдыгларын бирээзи. СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун коллектив быжыы-биле тудуп турар.

Берт-Даг суурда марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир политшколада «Тес-Хем» совхозтуң директору Н. Балчий-оол ийи дугаар чыл пропагандистеп, дыңнакчыларның сонуургалын чаалап ап турар. Политиктиг өөредилге хүүнде дыңнакчыларның ажылын шын таарыштырып, чылдагаан чокка кичээл үзер чоруктарны болдурбас хемчеглерни ап турар.

Бо чылын бир кол кичээнгейни ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин экижидиринче угландырган бис. Партия өөредилгезиниң системазында экономика темаларын 131 кижи, 17 экономиктиг школаларда 813 дыңнакчылар өөренип турар. Районнуң удуртукчу ажылдакчылары, көдээ ажылагый эргелелиниң, колхоз, совхозтарның кол тускай эртемниглери — 44 кижи социалистиг көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин эргелеп-башкарарының үндезиннерин өөренир экономиктиг школада хаара туттунган. Бо школага колхоз, совхозтарның ажылижинге холбашкан чугула айтырыглар талазы-биле «Ак-Эрик» колхозтуң даргазы К. Лапчаа, кол экономист Л. Айижи, зоотехник Н. Оржак, партия ажылдакчызы Б. Күнзет болгаш өскедер-даа солун илеткелдерни кылгылаанар. Кичээлдер бедик организастыг, идей-политиктиг деңнелге эртип турар.

Районда политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң дыңнакчылары СЭКП ТК-ның декабрь (1973 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, Төп Комитеттиң партияга, чонга Кыйтырының тускай кичээлдерге өөренген.

Коммунистерниң политиктиг өөредилгезиниң дугайында СЭКП райкомунуң бюрозунга, парткомларга, партия эге организацияларының хуралдарына доктаамал чугаалажып турар бис. 1973 чылдың декабрь айда «Ак-Эрик» колхозта экономиктиг өөредилгениң дугайын парторг Ч. Дажывай партия райкомунуң бюрозунга илеткээн. Ооң соонда колхозта пропагандистериң хуралын эрттирип, чамдык чедир кылдынмайн турар чүүлдерни сайгарып көрген. Чижээ, Улуг-Күзегнин сүт-бараан фермазында политкичээл организас чок эртип турган болза, ам пропагандист Б. Балдан элээн каш кичээлдерни эрттирген, фермада кызыл-булуң эки дериттинген, кичээлдериниң шынары экижээн.

«Тес-Хем» совхозта партком Берт-Даг суурда партия эге организациязының хуралынга «Коммунист болгаш политиктиг өөредилге» деп айтырыгны чугаалашкан болгаш кичээлдер үзүп, бодунуң политбилиин бедитпейн турар чамдык коммунистерни дыңнап, тодаргай хемчеглерни алган.

Үстүнде айытканы эки ажылдар-биле чергелештир коммунистерниң, ажылчы чоннуң политиктиг, экономиктиг өөредилгезинче четпес кичээнгей салып турар парторганизациялар бар. Оларга «Сельхозтехника» салбырында, районда, милицияда, Y. Шынаа салбырда парторганизациялар хамааржыр.

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени бедик деңнелге организастап, ооң дээштиин чедип алыр дээш, аңаа партийжи удуртулганы доктаамал күштелдирер ужурлуг бис.

Б. ШЫЫРАН,
СЭКП Тес-Хем райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы.

ПРОДУКЦИЯ ШЫНАРЫН ЭКИЖИДЕР

Тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылында Таңды районнуң көдээ ажыл-агыының ишчилери улус ажылагый планын чедиишкиниг боттандырып, күрүнеге эзт, сүт, дүк садар хүлээлгезин күүседипкеннер. Эзтти 1972 чылга деңнээрге 374 тонна, сүттү 633 тонна хөйнү саткан. Күрүнеге дужаан турар продукцияның шынары дыка экижээн. Дужааттынган малдың 84 хуузу ортумак болгаш ортумактан өрү деңзилиг болуп кирген. Ол дээрге эткен чылга деңнээрге 5 хуу хөй болган. Күрүнеге дужааттынган аның малдың деңзизи 11 хуу улгаткан. «Революцияның чалбыыжы», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарга мыйыстыг бода малдың дириг деңзизи ортумаа-биле 360 кг-дан куду эвес, а Дуржулга станциязында 404 кг болган. Хойнуң ортумак дириг деңзизи Дуржулга станциязында 45,8, «Тиделге» совхозка 47,5 кг бооп, ол ажыл-агыйлар эки түңнелдерни көргүскен. Дуржулга станциязы январь айда күрүнеге 120 ажыг тонна эзтти саткан.

Мал фермаларының ажылчыннарының болгаш тускай эртемниглериниң кызымак күш-ажылының, фермаларның санитарлыг байдалын экижиткениниң, сүттү ажылдап кылырының мурнакчы технологиязын ажыглааныың түңнелинде районнуң ажылагыйлары күрүнеге дужаап турар сүт продукциязының шынарын улам-на экижидип турар. Бо талазы-биле ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң мал ажылдакчыларының чедиишкини улуг. Ол ажылагыйның сүт-бараан фермаларындан 21540 центнер эки шынарлыг сүт кирген. Ол болза планда көрдүнгениннден 2240 центнер хөй болган. Пландан ажыр эки шынарлыг, хөй продукцияны сатканы дээш 10 мүн ажыг рубль немелде төлевирни алган. Ажыл-агый тодарадыкчы чылда хүнүң-не 6 тонна эки шынарлыг сүттү хоорайже соөртүп турар.

Чедиишкиннериниң хөлегезинде четпестер база бар. «Революцияның чалбыыжы», Тока аттыг совхозтарның дужаап турар сүдүнүң 5 хуудандаа хөйү ажыг болгулаан.

Районнуң ийи ажыл-агыйы күрүнеге эзт садарының планын күүсетпээн. «Россия» совхоз ону 22,4, «Коммунизмниң херели» колхоз 29 хуу боттандырган. Ооң чылдагааны болза, күрүнеге дужааттынып турар бода малдың ортумак дириг деңзизи 330 килограммдан ашпайн турарында. «Коммунизмниң херели» колхозтуң күрүнеге дужаган бир баш хоюнуң дириг деңзизи 40 кг безин четпээн. Күрүнеге саткан шээр малдың 56 хуузу арган ийикне ортумактан куду деңгилде-күштүг болуп, ажыл-агыйга 30216 рубль каража-когаралды таварыштырган.

Районнуң ажыл-агыйларында малдың олуп, хораар чоруу, ону оорлап самчыгдаар таварылгалар ам-даа бар. Сөөлгү ийи чылда «Россия» совхоз 289 баш бода малды оорлаткан болгаш самчыгдаан, 200 мал өлген. «Коммунизмниң херели» колхозта чидириглер хөй. Ол ажыл-агыйда чүгле эткен чылын безин ниитизи-биле ийи муң мал хораан. Ында малдың чаш төлү хорамчалыг.

Л. МАСЛЕННИКОВ,
көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының болгаш белеткээриниң талазы-биле районнуң күрүне инспектору.

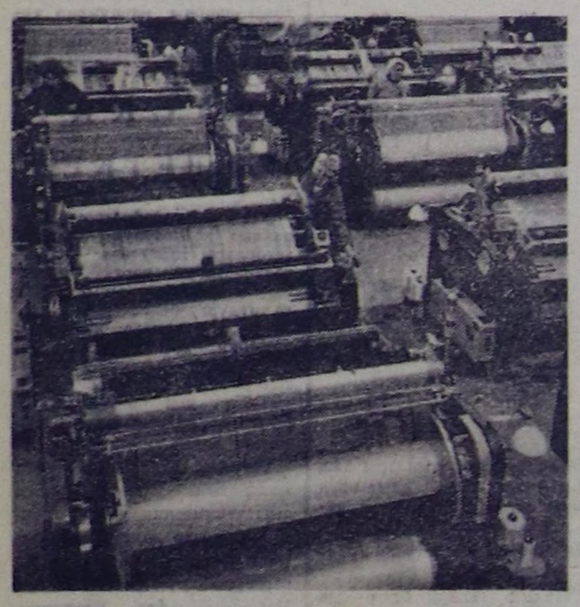

БЕЛОРУС ССР. Могилевта торгу пос кылыр комбинаттың бирги эзлчээ ажыглалда кирген. Тудугжулар болгаш эптекчилер-биле кады ону ажылдадып эгелээринге белеткээринге пос-таавычылар база идепкейлиг киришкеннер. Пос-таавычыларның, дузалакчы мастерлериниң, электриктериниң болгаш механиктериниң иштинден дериг-херекселдерни эдиктирип кылыр тускай звеноларны тургускан. Ооң ачызында пос аргыын чүс-чүс станоктарны хуусаазындан эрте ажылдадып эгелээн. Бо хүннерде Могилевтуң комбинады 200 мүн дөрбелчин метр торгуну аргып кылган, чиик үлетүрнүң будуруулгелеринче чоруткан.

Беш чылдың дөрткү чылында Могилевтуң пос-таавычылары 18 миллион дөрбелчин метр торгу пөстү кылыр. Бирги эзлчегниң төлевилээн күүзүн хуусаазындан үш ай эрте чедип алырын ажылчыннар хүлээнген.

ЧУРУКТА: Чехословакияның бедик будуруукчулуг станоктарын тургускан пос аргыыр цехтиң шинти хевири.

Н. ЖЕЛУДОВИЧИНИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

БРИГАДИР

Кыштың адак айының кыржаң хүнү кыйгак чырыын харлыг черже хамнанган ышкаш харык чок таратпышаан, далажып шуудаан дег, кудургайлап бар чыткан. Улуг-Хем унуп куду хадымырлаан чидиг сырын хоорай кырынга тырылган ыш-бусту оңгаар-дескээр үрүдүп, аткаар ховуже, каттташкак шаттарже үзүлеп үндүрүпкен.

Эптиг, аваангыр холдарның эптей салган туйбулары баскылаштыр чытса-чытса, бажыңның бешки каңдынын ханазы чоорту бедип-ле орган. Дем чаа-ла дискек караанга деңгеп турган хана ам мырынай курлакты эртип, хөрек дужу чедип келген. Ховеннигг хөректээжиниң солагай чеңинде кызыл пөс баглаан, кышкы боргүнүң халбаңнарын шала бадырыпкан бригадир мастерогу-биле ускаш, шаптай шаапкан хоюткузунуң кырынга бир туйбуну салгаш, хажыыларынче көргүлээн. Ол талазында хоочун дашчы Картыына Монгуш-даа, солагай талазында аныяк оол Петр Кара-Сал-даа чаңчыккан аайы-биле карбаш дээш-ле, чанында оваадан чаа-чаа туйбуларны ап, хөделип-ле турган. Ынаар Климентий Кара-оолдуң баштай үнү-даа үнер, туйбуга шалыышкан демир-даа кыйырт дээр, хөглүг каткы-даа дыңналыр. Эш-ооруг ол хүннүн чижек-үлүүн ажыр күүседип бар чыдарынга сеткили ханмышаан, бригадир ажылын уламчылай берген. Тудунгур холдар туйбуну эптей кааптар аразында, ооң бодалы, канчаары ол ийик, кайда-чүде барган.

...Ол хар ашкан оолак чораан үеэин сакты хонуп келген. Хөр-Тайганың эң бедин—Кижи-Үнместиң колдуундан эгелээн Шеле дээр хемчигеш бар ийик. Ооң солагай талазында дээрже кожайган Хорум-Саяктың чалым хаялары шак-ла мындыг болгай. Кижи олардан хараарга, чүрек сиилээр ышкажыгай. А кыжын хөй кадарын чораш, аар ийнин кылын хөртүктерин оюп дажыглап, мөөс чарыктың калбак даштарын чыып эккеп турган, бажың-балгат дүрүлээр болгай. Ынчаарда ном-дептер холга тутпаан, кино-чурук көрбээн, өскен-төрээн Шелезинден өске черлерге чорбаан, өт болгаш казанак бажыңчыгаштан ангыда, кижи чурттаар оран-саваже бажын сукпаан оолактың алыс күзели улуг чораан-дыр ийин: сайзанак бажыңнары өрээл-өрээл ышкажык. Ынчалза-даа ооң күзелдери шала кыдыра турганы чугаа чок: ойнаарак бажыңнарын чүгле улаштыр кожуп турган боордан башка, чогум катташтыр тудуп үндүрүптерин арай-ла чедир бодавайн чораан ийик...

Ам бежен харның бедиинче кел чыда, эш-ооруг-биле кады туткан бажыныың бешки каңдын доозар чоокшулап келгени бо-дур. Бирги ээлчегнин ажылы дооступ чорда, бригадир хүнде бүдүрген үүлезиниң маңын көрүп, хана кырынга үнүп келгеш, куду хараан. Кызыл туруг-дур ийин оң! Хорум-Саяктың шаанда кижи чүрээ сиилээр шаңгыр чадымнары чеже-даа часкам бедик болза, кайын мындыг шевергин, көрүштүг боорул аан!

«Кызыл тудуг» эргелелиниң ийиги участогунуң комплекстиг бригадазы Кызыл хоорайның № 4 микрорайонунда сезен аал чурттаар бажыныың тудуун эгелээнден бээр бир чыл четпээн. Ынчанмыже ам удавайн сарапчазын салыр чоокшулап келген. Бо чедиишкинни чедип алырынга пайыралдыг коллективте кижи бүрүзүнүң болгаш бригадирниң киирген үлүү улуг. Чижек кылдыр каш санны адап көрээли. Бригада беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылында 203 мүн рубльдиг тудуг ажылдарын кылыр тургаш, 254 мүн рубль өртектиг үүлени бүдүрүп, эргелелдиң 11 бригадаларының чарыжынын түңнелибиле үшкү черни алган.

Тодарадыкчы дөрткү чылдың баштайгы айында кылыр онаалдазын бүрүн күүседеш, ийиги айның планын бо хүннерде доозарынга чавыдып келген.

Бригадир эртенги ээлчегниң кылган ажынын түңней бодап, кежээки ээлчегге келген звенонуң кызза чогуур үүлдерин айтып бергеш, тура дүшкен. Ооң турары бо үш ерээлдиг квартирага келир чайын та ымның өг-бүлези өскүн кээр ыйнаан? Ол аас-кежиктиг кижи ажылындан чаныр келгеш ийикпе, азы дыштаныр хүннерде шак бо балконга олуруп алгаш, аякта шайын аартап, ынай-бээр бараан харап олургулаар боор оң. Хавак кыры ховуда туткан болгаш, бо бажыңның бешки каңдындан хоорайның хөй кезии көстүп чыдары бодур.

Дөө-ле өрүгээ, аптека эргелелиниң ийи каңт даш складының тудуунга, 1957 чылда ажылдап эгелээнин ол сагынган. Ооң мурнунда көдээге чурттаан чораан кижиге баштайгы дээрезинде берге-ле болган. Ынчалза-даа алдарлыг ажылчын аңгының эдээнден халбактанып, аразынга туруксаан күзели, кандыг-даа ажылга сеткилинден бердинип, ооң хыын тып, ылап-ла эки, чараш кылыксаар чаңчылы кандыг-даа мугуртаашкыннарны ажып эртеринге дузалаан. Мастерокту холунга тутсуп, баштайгы туйбуну салырынга өөреткен башкызын — Ленин орденниң база Күш-ажылдың Кызыл Тугу орденниң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, чоокта чаа пенсияже үнгүже чедир-ле кады ажылдап келген эжи Оюн Лагбаевич Калзаңны—бригадир база сактып келген.

Эткен оруун бодавышаан, тудуунга бодунун холу-биле киришкеп, ынчангаш сагыш-сеткилинге уттундурбас кандыг-бир-ле ужуражыышкын, болуушкун-биле холбажын артын калган кол-кол тудугларын ончалаан дег эргий көргүлээн. Бедик хоолайындан шойулчек кара ыш кезээде үзүктелбес электростанция, № 11 школа, № 2, 12, 24, 26 кварталдарда хөй каңт чуртталга бажыннары, туберкулёзка удур диспансер бо-дур...

Бригадир сактыышкыннарын хенертен үзүп, далаштыг баткаш, ырак эвесте бичии вагончугашка келген. Соок салгын ол-бо чириктерден ойбаңнадыр үргүлеп кээр бешки каңтка хүнээн кижи чылыг черге кээп, ажылчын идик-хевин уштап, солун кеттинишкен.

Чедиишкиннерин болгаш бергелерин үлежип, кыштын соотун болгаш чайның изини деңге дыдажып, хөй чылдарда кады ажылдап келген эштери Доңгак Чүдүм-оол, Картыына Моңгуш, Түлүш Тенек-оол, Доңгак Ончанмаа, каш чыл мурнунда Улуг-Хемден келген Климентий Кара-оол, Чүлдүм Бичe-оол, бурунгу чылын чаа № 35 профтехучилищени доосхан Петр Кара-Сал болгаш өскедаа өөрү база бир күш-ажылчы хүнүүн эки эрткенинге өөрүп, аразында хөөрешкен турганнар.

Мурнакчы комплекстиг бригаданың бригадири, Ленин орденнинг эдилекчизи, Тыва АССР-ниң Дээди Советниң депутады болгаш ооң Президиумунуң кежигүнү Семен Баянович Саидан өөнүктериби-биле кады дашкаар үнүп келген.

Тываның аныяк ажылчын аңгыының төлептиг төлээлери боттарының кылын турары Улуг-уулуг тудугларының аразы-биле, ээ кижиниң эргелиг көрүжү, чоргаар базымы-биле, бөлүк хевээр чаныр чорупкан.

Б. ОНДАР.

ЧУРУКТА: (оң талазындан) «Кызыл тудуг» эргелелиниң комплекстиг бригадазының бригадири Семён Баянович Саидан, Кызылда № 2 АТБ-ниң чолаачызы Николай Ильич Осипенко, Туранда амыдырал хандырылга комбинадының ажылчыны Иван Айыжиевич Бегзи.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

«Шынга» чагаалар

Масса чоннуң эгелээшкинин деткиир

Ленин аттыг колхоз Эрзин районнуң өске ажыл-агыйлары дег, хөй малдыг. Колхоз баштаар чери болгаш ында партия, комсомол организациялары кыштан малды хүр ажырар дээш бүгү-ле хемчеглерни ап турар. Малчыннар коданнарынга чем чедирер он ажыг автомашинаны тускайлаан. Чоокку үеде малчыннар турлагларынга 100 тонна ажыг ногаан сигенни чедирген. Чоллачылар Седип Биче-оол, Иван Санчы, чүдүрүкчүлер Калзан Боруй, Дармажап Дугурук олар ак сеткилдиг ажылдап турарлар.

Суурнуң № 2, 4 агитквартираларының даргалары Сууга Енлан, Баремаа Ыналай оларның удуртулгазы-биле 32 кижи төрүүр хойлуг коданнарга барып, 4 кажаанның көрженин хоорап, малчыннарга дузалашкан.

Колхозта школа, эмнелге болгаш өске-даа албан организация черлеринге келир чылда одаар ыяш белеткели массалыг эгелээн. Бир-ле дугаарында ажыл-агыйның Сайыр-Аксы сүт-бараан фермазының колективи (эргелекчизи Кунгаа Бадаа) Кызыл сылдыс школазынга одаар 50 кубометр ыяшты белеткээн чоокшуладып эккеп берген.

А. АРАКЧАА.

* * *

Сүт-Хөлдүң ыяш ажыл-агый участогунуң Комбу-Сюрюн Бүрүкейге удурткан одаар ыяш белеткээр үш звенозу он-он кижиге үстүп алган «Сүт-Хөл» совхозтуң эмнелгезинге, ажылчын кооперациязынга. Сүг-Аксы ортумак школага болгаш өске-даа албан организация черлеринге одаар мүн кубометр ыяш белеткеп, аразында чарыштыг ажылдап турар. Олар амдыызында 400 кубометр токпакты тургускан.

Б. ОНДАР.

* * *

Тудуг ыяжының болгаш одаар ыяш белеткели Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунда түлүктеп турар. Колхозтуң тудуг бригадазының кежигүннери Дадар-оол Баян-Далай, Биче-оол Дываа оларга удурткан ийи звено 200 кубометр одаар ыяшты, 85 кубометр тудуг ыяжын белеткээн. Колхоз баштаар чери одаар ыяш сөөртүрүнге «ДТ-75» 3 тракторну быжыглаан.

Комсомолчу Галина Маны-Хая ыяш белеткекчилеринге амданныг чемни кылып берип, эки повар деп мактадып турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

* * *

Ол-ла районда Жданов аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери чылдың кайы-даа үеэинде массалыг шефтерни хаая эвес организастап, ажыктыг улуг үүлени бүдүрүп ап келген. Чижээ эткен чылын шеф күжүбиле 3 мүн ажыг рубльдиг ажылын кылган. Тодаргайлаарга, кыштаглаашкынга белеткел үеэинде чаа 6 кажааны, бир чуртталга бажынын бүрүн белеткевишаан 8 кажаанын көрженин коптаргаш, 4 сараат кажаазын туткан.

Жлановчуларының ол эки чаңчылы тоску беш чылдың тодарадыкчы чылында уламчылавышаан. Чоокта чаа чаш хураганнарга 2 чылыг кажаанны немештир түдүп, 4 кажаанын көрженин аштаан.

Хендерге сес чыл школазының келир өөредилге чылында одаары 200 кубометр ыяш школа чанында чыгдынган. Бо бүгү чаагай үүле чоннуң ажыл-иш дээш хайныккан тура-соруундан, чаңгыс кижи дег демниг шефтээнинден тургустунган.

Д. ШУЛУУ.

Кижиге болгаш ооң чаагай чоруунга

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларында чоннуң чаагай чоруун бедидер талазы-биле айыткан сорулгаларга дүүштүр республиканың социал хандырылга коллективтери ажылдың бүгү хевирлерин экижидип турар. Бүдүрүлге планнарын чедиишкинниг күүседип, эрткен чылын 16 мүн ажыг пенсионерге 7 миллион ажыг рубльдиг пенсиязын болгаш акша дузаламчызын төлеп берген.

Ол ышкаш санаторий-курортка эмнедиринге база дузаламчылар тыпсырынга болгаш Министерствонуң чагыргазында 4 интернат-бажыңнарының хереглелинге, эмчилериниң күш-ажыл экспертиза комиссиязынга болгаш кадрларының мергежилин бедидеринге хөй түүнүг акшаны чарыгдаан. Пенсиялар тыпсырыы болгаш төлөөрин экижидиринче, ону ажыр азы дудуу төлээр чоруктуу чайладырынче кичээнгейни салган. Министерствонуң пенсия килдизи чаа тургускан бүгү пенсия документилерин эрткен чылдың январьдан эгелеп хынап, акша-көпеекти ажыр азы дудуу төлээр чоруктуу баш удур чайлаткан.

Министерствонуң чагыргазында интернат-бажыңнардан Бай-Сөөтте угааны четпестер бажыныдан өскези хандырза чогуур аарыг кижилерни ажаап-тежээринге таарымчалыг. Ылаңгыя Бүренде инвалидтериниң болгаш ыырганнарының интернат-бажыңының (директору В. Ковалев) ажылы, ында медицина хандырылгазы эки. Санитарлыг байдалы чогуур деңнелде. Мебель, орун-дөжек-биле хандыртынган. Чуртталга, коммунал-амыдырал объектилеринге көрдүнген акшаны долузу-биле ажыглаан. Бо коллектив дузалал ажыл-агыйның күселиби-биле аъш-чем хандырылгазын экижиткен. Картофельди, ногааларны четчирп-биле белеткеп алган. Бай-Сөөтте интернат-бажыңны бо чылын 25 орунга алгыдар. Хөндергейде инвалидтер бажыңының ажылы база экижип турар.

Республикада эмчилериниң күш-ажыл экспертиазының районнар аразының комиссиязы хүн бүрү ажылдап, үнүүшкүүнүг хураддарны график өзугаар эрттирип келген. Ооң организас-методиктиг ажылы экижээн. Ынчалза-даа эге комиссияларның ажылында шыңгыы четпестер бар. Ооң уламындан оларның шиитпирлерин солуур таварылгалар эвээш эвес. Экспертиза комиссияларының эмчилери бүдүрүлгелерге хөвар баргылаар. Инвалидтерни ажылга таарыштыр тургузар айтырыгже оларның кичээнгейи ам-даа кошкак.

Республиканың караа көрбестээннер ниитилелиниң баштаар чери (даргазы А. Десяткин) эрткен чылын бүдүрүлгеорганизастыг ажылга эки түңнелдерни чедип алган. Караа көрбестээн хамаатыларның хөй кезии ол ниитилелдің кежигүннери. Оларның 60 ажыы ол ниитилелдің өөредилге-бүдүрүлге черинде ажылдап турар. Кызылдың өөредилге-бүдүрүлге коллективи эрткен чылын пландан ажыр 28,0 мүн рубльдиг продукциязын дужаган. Ниитилелдің Чадааналда, Кызылда, Кызыл-Мажалыкта, Шагаан-Арыгда эге организациялары багай эвес ажылдап турар. Республиканың кулаа дүлейлээнер ниитилелиниң 12 эге организациязының даргалары хөй-ниитичи эгелээшкинге элээн ажылды, кылганнар. Олар дүлей хамаатыларның пенсия алырынга, ажылга киреринге, оларның инвалид болүүн тургузарынга дузалап, боттуг ажылды чорутканнар.

Социал хандырылга килдистериниң даяныр бир улуг күжү оларның чанында тургустунган хөй-ниити чөвүлелдери болур. Чижээ, Кызылда пенсионерлериниң хөй-ниити чөвүледи (даргазы М. Ангырбан) квартал санында план өзугаар ажылдап, пенсия документилерин тургузуп турарын, ажылдап турар пенсионерлерниң пенсиязын шын төлеп турарын хынап келгеннер. Пенсионерлериниң бажыңнарынга барып хандырар болүктүү ажылы эң-не идепкейжээн. Чүгле эткен чылын безин 250 пенсионерниң амыдыралының байдалын хынаан. Ооң түңнелинде күш-ажылдың он бир инвалидинге хоорайның социал хандырылга килдизиниң хөрецизинден 260 рубльди, дайынның бежен ажыг инвалидинге болгаш оларның өг-бүлезинге бир мүн ажыг рубльдің дузаламчызын берген. Ажылдап турар болгаш ажылдаар күзелдиг 3-кү бөлүктүү инвалидтерни тодарадыр дээш организацияларга барып каш удаа хыналдаарны чоруткан.

Бай-Тайганың «Мурнакчы» колхозта пенсионерлер чөвүлели персоналдыг пенсионер Х. Ч. Кудурукпайның инициативазы-биле ам ийи чыл иштинде шудургу ажылдан келген. Олар күш-ажылдың хоочунарының амыдырал-чурталгазынче, колхозна кандыг дуза чедирип болурунче доктаамал кичээнгейни салган. Эткен чылгызы ышкаш, олар бо чылын база колхозка улуг дузаны чедирерин хүлээнгеннер. Хойжуларга 6 өг ыяжын, 100 ыяш хүүректи, 50 тонна сигенни белеткээр, 100 га шоолду суттарарлар. Суурга 150 дөс чимистиг ыяшты олуртур болгаш өөн-даа ыңай.

Социалистиг чаршыдың түңнелдерин үндүрүп тура, Биин-Хемниң социал хандырылга, килдизиниң (эргелекчизи Г. Семенова) эки ажылдаанын демдеглеп турар бис. Ол килдис социалистиг хүлээлгелериниң бүгү пунктуларын күүсеткен. Ооң ажылдакчылары күш-ажыл стажынын, ажыл төлевириниң дугайында баш удур хыналдаарны кылып, тайылбыр ажылын чоруткан. Хөй-ниити чөвүлелинге даянгаш, идепкейлиг ажылдап турар. Каа-Хемниң социал хандырылга килдизиниң ажылында ындыг эки талалар база бар.

Пенсия хандырылгазының, пенсионерлерниң материалдыг чаагай чоруун бедидер талазы-биле сөөлгү чылдарда бистиң республикада элээн хемчеглерни ап чоруткан. Чоннуң ол кезээниң бүдүрүлгеге, чоннуң амыдырал хандырылгазына, хөй-ниити амыдыралына киржилгези калбарган. Маңаа Советтериниң деткимчези эң-не чугула болуп турар. Кызыл хоорай Советиниң (бүүскомунуң даргазы С. С. Сат) эки эгелээшкинни кылганын үнелеп көрээ чогуур. Бо чылдың февральда бүүскомнуң хуралында инвалидтерни болгаш пенсионерлерни күш-ажылга киирер болгаш оларның материал-амыдырал хандырылгазының дугайында айтырыгны чугаалашкаш, тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган. Чоннуң ол кезээн ажыл-биле хандырарынга болгаш материал-амыдырал байдалында четпестерни чайладырынга ол хемчеглер дээштиг салдарны чедирери чугаажок.

Республикада пенсионерлерни, инвалидтерни ниитилелге ажыктыг күш-ажылче калбаа-биле хаара тударының аргалары бар. Ынчалза-даа оларның күш-ажылын ажыглаарынга таарымчадыг цехтерни, участоктарны шапкын хөгжүдери негеттинип турар. Пенсионерлериниң болгаш инвалидтериниң күш-ажылын ажыглап турар чамдык будуруулгелериниң, цехтериниң, участоктарының бажыңбалгаттары будуруулгениң санитарлыг байдалынын, техниканың айыыл чок чоруунуң негелделеринге дүүшкейн турар. Пенсионерлерни, инвалидтерни чоннуң амыдырал хандырылга, садыг черлеринге, а ол ышкаш бажыңнарынга болгаш будуруулгелерге четче эвес шактыг (долу эвес ажыл неделязы) ажылга хаара тударының хемчеглерин кошкак ап чорудуп турар. Ынчангаш чер-черлерде Советтер, хөй-ниити организациялары, будуруулгелер, ажыл-агыйлар бо айтырыгже кичээнгейни күштелдирер болза эки. Олар республиканың экономиказын, культуразын көдүрүринге төлептиг үлүүн киирип, чаагай үүлени будуруулер.

Н. КУНЧУН,
Тыва АССР-ниң социал хандырылга министри.

Коммунистиг ниитилелдин тургузукчузу совет улус, ооң эрес-маадырлыг Чепсектиг Күштери, социалистиг чурттарның акы-дунма улустары, делегейниң депшилгелиг хөй-ниитизи даарта Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнүн байырлап демдеглээр.

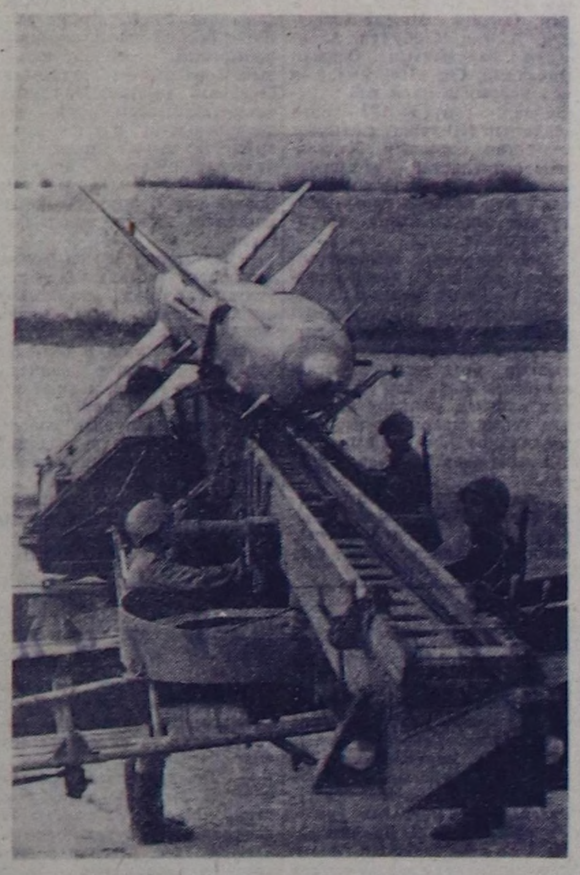

Комсомолчу, 1-ги чергениң шериг специализи сержант Николай Резкийниң (чурукта—солагай талазында) удуртканы тергиин эки кезээнин дайынчылары ракета техниказын ыяк шингээдип алганнар. Ол ракета кезээнин дайынчы мергежилин бедидер дээш өөредилге үезининң минута бүрүзүн чөп ажыглап турар.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнүнге уткуштур

УЛУСТАРНЫҢ ХОСТАЛГАЗЫНЫҢ, НАЙЫРАЛЫНЫҢ АРМИЯЗЫ

Армия генералы И. Г. ПАВЛОВСКИЙ, ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы, Совет Эвилелиниң Маадыры

Мурнуку хевээр куу шинельдиг, ынчалза-даа шлем-бөргүнде кызыл беш адырлыг мырнай чаа «боолуг кижи» төөгүлүг арениага бир-ле дугаарында бежен алды чыл мурнунда үнүп келген. Ол — Ажылчы-Тараачын Кызыл Армияның дайынчызы болган. Ол дайынчы ажылчы чоннарга кыжаныриндан туржук, харын оларның эрге-ажыктарын камгалаарының нүүрүнде кадыг-бергелерден-даа, херек апарза, амы-тынын бээриндендаа чалданмас дайынчы болган. Мынчангаш Совет Армия чүгле национал армия кылдыр эвес, харын улустарның эрге-ажыктарын болгаш хосталгазын камгалаан интернационалчы күш болуп, бежен ажыг чыл өскерлиг чок турган келген.

Коммунистиг партияның VIII съездизинге (1919 чыл) улуг Ленин илеткел кылып тура мынча деп чугаалаан:— Чүү дээш дайылдажырын билир армия, чепсектиг күш делегейде бир-ле дугаарында тургустунган, кедертей аарберге каража-когаралдарга таваржып чораан ажылчыннар болгаш тараачыннар Совет Социалистиг Республиказын, капиталистерге удур ажылчы чоннарның эрге-чагырганын камгалап турарын, бүгү делегейниң социалистиг революциязының хөрээн камгалап турарын харын делегейге бир-ле дугаарында тодаргай медереп билгени бо.

Иштики контрреволюция күштериниң болгаш даштыкы интервентилериниң өөскүдүп үндүргени, хамааты дайынның чалбыыжы үш ажыг чыл (1918—1922) үеде аныяк Совет Республиканың аажок улуг делгемнериниге хып келген. Боо-чепсек, ок-чемзек, аъш-чем чедиппес турзажок. Советтер Республиказының аныяк армиязы дайынныларның хөй санныг, эки чепсегленген армияларын чылча шапкан, делегейниң революцүтүт болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкининиң баазазы болгаш челецгинжи — социалистиг күрүнени узуткаар арганы империалистиг араатаннарга бербээн.

Ол чедиишкиннерниң шиитпирлиг үндезиннериниң биразы болза, армияның социал болгаш национал хосталга дээш демисежип турганы, революсчу шериглерниң хүрээлеңинге орустар-биле кады украиннерниң, белорустарның, грузиннерниң, армяннарның, казахтарның, кыргыстарның, узбектерниң, азербайджаннарның, латыштарның, эстоннарның болгаш Россияның өске-даа нацияларының база улус чоннарының дайынчыларының эрес-шудургу демисежип чорун турганы болган. Советтер чуртунуң оолдарыбиле кады Кызыл Армияның хүрээлеңинге социализмниң хөрээн эки турачылар — венгрлер, поляктар, немецтер, финнер, сербтер, хорваттар, чехтер, словактар, болгарлар, румыннар, моолдар, көрейлер, өске-даа хөй-хөй улустарның төлөлекчилери камгалап турган. Национал болгаш дыл-домак ылгалдары турза-даа, армияның аразында кандыг-даа дүрбүжүүшкүннер болгаш национал өскележиишкиннер турбаан.

Баштайгы беш чылдар планнарын күүседип турарының үезинде чедип алдынган чедиишкиннер тайбың дыш алыышкынының чылдарында армияны болгаш флотту техника талаазы-биле чаарты чепсеглэрин боттандырар арганы берген. Бүгү республикаларның улустары күжүн, хөрөнгизин харамнаймайн, армияны, флотту чаа дайынчы техника, боо-чепсек-биле хандырарына салыышкының книрип, дайынчы камгалакчының хүндүлүг хүлөлгезин күүседири-биле ең дээре төлөлекчилерин чорудуп турган. Оон-биле холбаштыр Кызыл Армияның дайынчы күжү быжыгып, ол сайзыраңгайжып, сан болгаш шынар талазы-биле өзүп келген. Шериглериң аразынга янзы-бүрү нацияларның болгаш улустарның дайынчыларының аразынга акы-дунма ёзузу улам быжыгып, совет патриотизм болгаш интернационализм улам хөгжээн. Армия биле флот Совет Төрөөн чуртуң кызыгаарларын камгалап, ооң уламындан социализмниң тургузарда таарымчалыг байдалдарны бүгү совет республикаларга хандырып берген.

Бодунуң интернационалчы хүлөлгезинге шынчы Кызыл Армия империалистиг колонизаторларга удур национал хамаарышпас чорук болгаш демократия дээш демисешкен улустарга шериг дузаламчызын база көргүзүп турган. 30 чылдар үезин утпаан мен. Япон эжелекчилерге удур демисежирде кыдат улуска ынчан Кызыл Армия дузалаан. Акы-дунма улусчу Моолдуң кызыгаарларының кым-даа дээш болбас чоруун камгалап алырда ол дузалаан. Чүс-чүс совет эки турачы дайынчылар Испанияга фашизмниң шавар халдаашкынынга удур республикачыларның хүрээлеңинге тулчун турган.

Фашистиг эжелекчилерге удур совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайыны интернационалчы характерлиг болган, ол дайын социалистиг күрүнеңиг алдары, хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш, даштыкы дарлалдан хөй-хөй чурттарның улустарын адырып алыр дээш эң-не чөптүг дайын болган.

1418 хүннер болгаш дүннер үргүлчүлээн демиселге Кызыл Армия фашистиг аг-шеригге удур шиитпирлиг турушпушаан, фашистиг блок чурттарының армияларының кол күштерин чылча шапкан, дайзының 600 ажыг дивизиязын узуткаан болгаш тудуп алган. Совет «боолуг кижи» Европаның он-он чурттарын таварты эртип, 113 миллион кижи чоннуг бир миллион дөрбелчин километр девискээрни фашизиден хостаан. Совет Армияның маадырлыг демисели, гитлержи вермахтыны чылча шапканы Европаның каш-даа чурттарындан немец-фашистиг эжелекчилерни үндүр өйладырынга болгаш ол чурттарга улус-демократтыг эрге-чагырганы тургузарынга шиитпирлиг ужур-дузалыг болган.

Дайын үезинде Совет Армияның болгаш антифашистиг шимчээшкининиң национал отрядтарының аразынга акы-дунма кады ажылдажылганың чаа хевирлери калбарган. Эрткен дайынның чылдарында ССРЭ-ниң девискээринге Польшаның, Чехословакияның, Румынияның, Югославияның, Францияның национал кезектери болгаш каттыжыышкынары тургустунган. Олар Кызыл Армиядан боо-чепсекти, транспортту, ок-чемзекти, кыдыр чүүлдерни ап турган. Ол кезектерге инжилерниң ниити саны дайын төнчүзүнде 555 мүн четкен. Даштыкы күрүнелерниң чүс-чүс мүн дайынчылары — патриоттар совет дайынчылар-биле кады маадырлыг тулушкан. Ниити дайынга удур тулчуушкунга улустарның дайынчы акы-дунма ёзузу төрүттүнген болгаш быжыккан.

Интернационалчы хүлөлгезинге шынчы совет дайынчылар эжелекчилерден хосталып алыр дээш улустарга деткимчени көргүспүшаан, боттарының салым-хуузун боттары баш билип шиитпирлээр эргени оларга берген. Ыраккы Чөөн чүкке япон Квантун армиязын чылча шапкаш, совет шериглер Азия чурттарынга национал-хосталгалыг шимчээшкининиң көдүрлүрүнге, Кыдатка, Соңгу Көрейге болгаш Вьетнамга улусчу революцияларның эге белеткелин тургузарынга калбак арганы ажыткан.

Империалистиг агрессорларның талазындан үргүлчүүн кыжаныын барымдаалаан, совет улус эртем-техниктиг революцияның ламындан база ракета-ядролуг чепсектин, радиоэлектониканың, автоматиканың нептерөөнинден болдунган чаартылгаларга үндезилээш, бодунуң Чепсектиг Күштерин үндезиин-биле чаарты чепсеглээринче сагыш салган.

Совет Чепсектиг Күштериниң сотугжу кол күжү болгаш агрессорну кичээндиреринің кол чепсээ кезээде дайынчы белеп болуп, социалистиг дем каттыштырылга чурттарының идегелдиг ракета-ядролуг камгалакчызы болуп турар Стратегтиг угланыышкынының ракета шериглери болуп турар. Кургаг чер шериглери, Шериг-Далай Флоду, Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглери, Шериг-Агаар күштери база амгы үениң тергиин дээш чепсектери-биле чепсеглеңген болгаш кезээде дайынчы белеп байдалда турар.

Социализмниң делегей системазының тургустунганы-биле ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң интернационалчы сорулгаларының хемчээлдери дыка калбарган. Ам интернационализм бүгү социалистиг дем каттыштырылгазын камгалаарының чаагай хөрөнге бараан болуп, чүгле Европага эвес, харын бүгү чер бөмбүрээнге тайбыңны камгалаарының чепсээ болуп турар. Долу деп эргете, иштики херектерни холгаарлашпазынга, бот-эргени сагыырынга үндезилээш, Варшава кереэзиниң эрге-хемчээлдеринге таарыштыр социализм чурттарының камгаланыкчы кады ажылдажылганын хаңыладыр талазы-биле практиктиг ажыл-чорудулга ооң үндезини болуп турар.

Боттарының чепсектиг күштерин дайынчы техника, боочепсек-биле дериирде, кадрлар белеткээрде, шериг тургууушкуунуң эң чугула айтырыгларының талазы-биле чаңгыс аай бодалдарны ажылдап кылырда Совет Эвилели социалистиг күрүнелерге үргүлчү дузаалап келген. Интернационалчы харылзааларны быжыглаарынга ол идиг берип турар.

Социалистиг өске-даа чурттарның армиялары-биле, национал чаарты төрүттүнүүшкүнүң болгаш дешилгениң оруунда турып алган хогжүп орар күрүнелериниң армиялары-биле ийи талалыг харылзаалар база боттуг ужур-дузалыг. Америк агрессияны ойтур шаварда ВДР-ге бистиң күрүневис бүгү талалыг улуг дузалымчыны көрүскеин бүгүдеге билдингир болгай. Египеттиң, Сириянның болгаш Иракты армиядарынга Совет Эвилелиниң калбак база дээштиг дузаламчызы 1973 чылдың октябрь тулчуушкуннарының хүннеринде израиль эжелекчилериниң техниказынга болгаш дириг күжүнге улуг чидириглерни таварыштырар арганы араб чурттарга берген.

Боттарының хосталгазы дээш демисежип турар чурттарның улустарынга Совет Эвилелиниң ол интернационалчы дузаламчызы кезээде ак сеткилдиг болуп, империализмниң реаксылыг күштеринге удур оларның чөптүг демиселлинге дузаалаар деп чаңгыс сорулганы салып келген.

Совет улус, ооң чепсектиг камгалакчылары тайбыңнын чаагай хөрөн, хосталганы болгаш хамаарышпас чорукту амгы уе-чаданың эң чугула болгаш амыдыралчы өөгелдезин ылдыр моон соңгаар-даа бууреелдиг камгалаар.

(ПМА).

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ЧӨП АЖЫГЛААР

Республиканың совхозтарының ажылышчилери шиитпирлиг үшкү чылда канчаар ажылдаанын, тодарадыкчы бо чылда оларның мурнунда кандыг сорулгалар салдынганының дугайында Совхозтарның бүдүрүлге каттыжыышкынының начальниги И. Г. Лавриненконуң бистиң корреспондентивис-биле беседазын парладывыс.

— Совхозтарның хөй санныг малчыннарының шудургу күш-ажылының ачызында, тоску беш чылдың үшкү чылында Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга оларның идепкейлиг киришкенинин түнелинде республика эзт, сүт, дүк, чуурга бүдүрүн көвүдеткен болгаш ону күрүнеге садар планын чедиишкининг боттандырган. Совхозтарның бүдүрүлге каттыжыышкыны 1972 чылга деңнээрге, өскен шиитпирлиг чылда эзттн 1949 тонна, сүттү 3230 тонна хойну саткан. Ол чедиишкин, бир дугаарында, малдың продуктулуг чоруун экижиткенинин түнелинде чедип алдынган. Чыл дургузында бир инектен саап алыр сүт 115 кг көвүдөн ийикпе, чылда ортумак саалда 1732 кг болган.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрүн болгаш күрүнеге садарын Тока аттыг, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Сүт-Хөл», «Тес-Хем», «ҮТКА 25 чылы» совхозтарының болгаш өске-даа ажыл-агыйларының сүт-бараан фермаларының коллективтери дыка көвүдедип, чаа күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип алгылаан. Ол дээре мал ажылының продуктуларын бүдүрүн моон соңгаар-даа улгаттырын болгуунуң бүгү аргакурлавырлары ажыл-агыйларда бар деп түвеин көргүзүп турар-дыр. Ынчалза-даа ол курлавырлар долу болгаш чедир ажыглаттынмайн турар.

1973 чылда «Шамбалыг», «Барлык», «Найырал», «Бурунгаар» совхозтар күрүнеге сүт садарының планын күүсетпээн. Ооң чылдагааны чүдел? Ниитиниң малын багай ажаан, азырап, чемгерип турганында, кижилериң материалдыг сонуургалын көдүрүп, деткивээнинде. «О-Шынаа», «Бурунгаар», «Россия», «Найырал», «Ак-Туруг» болгаш оон-даа өске шупту 17 совхоз күрүнеге эзт садарының планын күүсетпейн баргын Совхозтарның бүдүрүлге каттыжыышкынының 12 ажыл-агыйы күрүнеге дүк садарының планын үскет, күрүне мурнуна өрелиг арткан. Бо совхозтарның удуртукчулары тускай эртемниглер-биле кады бүгү фермаларда ажыл-иштин байдалын сайгарын көргеш, илереттинген четпестерни эдип алырының талазы-биле тодаргай хемчегларни ажылдап кылыры чугула. Чүгле ынчан 1974 чылда мал ажылының хөгжүлдеавн үндезини-биле экижидип, ооң орулгалыг чоруун бедидип болур.

Эрткен чылын каттыжыышкынының совхозтары малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле кошкан ажылдаан. Чүс инектен-не 62 бызаа алган чорукту эки деп санап болур бе? Чок. «Сүт-Хөл», «Большевик», «Чыраа-Бажы», «Барлык», «Алдан-Маадыр», «Тес-Хем» совхозтарда болгаш өске-даа черлерде ол көргүзүг оон-даа куду болган. Ыйдыг байдалды хөй ажылындан база көрүп болур.

Мыйыстыг бода малдың болгаш хой, ошкүнүң баш санының өзүлдезинде, мал ажылының хөгжүлдезинде бар болуп турар четпестер болза, тарын боозадылганы болгаш сула эдержилгени багай чорудуп турарының түнелинде болуп турар. Тарын боозадылга талазы-биле тускай белеткел эртпээн кижилерни ажылдадып турары кончуг четпес. Оон түнелинде мунмун төрүүр мал кызырап турар. Ол чорук мал бажын өстүрүнге шаптык болуру чугаажок.

1974 чылда, социалистиг хүлөлгезин өзүгаар республиканың совхозтары инек бажын 10 хуу ковудедир. сорулганы салган. Ынчангаш бирги чартык чылда инекти бактап, сотарын сокдадыры чугула. 1973 чылдың дөртү кварталында кызыраан инектерни, кунажыннарны коданнар гайы-биле болүктеп тургускаш, март 15-ке чедир сула эдержилгете киирер ийикпе, азы тарын боозадыры чугула. Ажылды ынчаар организастаар болза, чыл төнчүзүнге чедир чүс-чүс бызааларны немей ап, мыйыстыг бода малдың баш санын оранчок өстүрүп болурунуң аргазы бар.

Мал ажылының ажылдакчыларында ам түлүктүг болгаш харыысалгалыг үе чоруп турар. Олар бүгү күжүн ниитиниң малын кыштап хүр ажырарынче, малдың чаш төлүн мейди кайгалап алырынче, бирги кварталда эзт, сүт садарының планнарын күүседиринче угландырган.

Бодүүн, чулуктуг болгаш концентраттыг чемнер чедиштейн турза-даа, ажыл-агыйларның хөй кезии малды тургузу азыраарын эки чорудуп турар. Байдал ындыг турда безин хөй-хөй фермаларның ажыл-иштилери, сүт саалдазын элбекшидип, семирти азырап турар малдарының хонукта немелде деңзизин бедидип турары өөрүнчүг. Мал чемин кампалгалыг чаргдап, малды чылыг сугбиле суттарып, оларның деңгел-күжү баксыравазын дээш шудургу ажылдан турар кижилерге боттарының аргадуржулгазы улуг дузалыг болуп турары билдингир. Ыйдыг өөрүнчүг медээлер Танды, Каа-Хем, Улуг-Хем, Бии-Хем районнарның ажыл-агыйларындан кээп турар.

Ынчалза-даа байдал чер болганда дөмей эвес. «Кара-Хаак», «Ак-Туруг» совхозтарның мал ыштаглаашкынында дүвүреңчиг байдал тургустунуп келген. Ол ажыл-агыйларда савак чедиппес.

Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарда бо чылын хар чагбаан, байдал ындыг турда ында малдың суттарылтазын чогуур деңнелге организаставаан. Ыраккы кыштагларда турар хойжуулардың малдары доктаамал суг ишпейн турарындан дүгү дүжүп эгелээн. Ол дүвүреңчиг медээйн «Чыраа-Бажы» совхоз (директору эш Хүрен-оол), «Алдан-Маадыр» совхоз (директорнуң хүлөлгезин күүседип турар С. Монге-Назын), «Большевик» совхоз (директору эш Оюн), «Шекпээр» совхоз (директору эш Ильенков) болгаш өске-даа эштер билир турган-ла, мынчага чедир малдың доктаамал суттадын организаставаан турар. Мурнунда суг сөөртүп турган водовозтарны чүк машиналары ыыдыр эде дерип алгылаан, ам чаа водовозтар дээр негелде чөптүг эвес.

«Россия», «Найырал», «ҮТКА 25 чылы», «Шекпээр», «Барлык», «Кара-Хаак» совхозтар январь айда эрткен чылдың бл үезин-биле деңнээрге оранчок эвээш суттү күрүнеге сатканнар.

Малды кыштан хүр-менди ажырар дээш боттуг хемчегларни ап, бар четпестерни чайладып алыр талазы-биле совхозтарның бүдүрүлге каттыжыышкынының ажылдакчылары чамдык ажылдарны кылып чорудуп турар.

Бо чылын республиканың совхозтары күрүнеге 17.300 тонна эзтти, 21390 тонна суттү, 1839 тонна дукту садар хүлөлгелиг. Оон-биле кады мал бажын өстүрүрин, ооң продуктулуг чоруун экижидерин база көрүп турар. Ону амыдыралга боттандырар талазы-биле каттыжыышкын болгаш аңгы-аңгы ажыл-агыйлар чамдык тодаргай хемчегларни ажылдап кылган. Совхозтарның удуртукчулары, партия, профэвилел болгаш өске-даа хөй-ниити организациялар чаа онаалдаларны күүседиринче кодээнин ажылышчилерин мобилизастаар сорулгалыг ажылдап турар.

ДЕЛЕГЕЙ БӨ ХҮННЕРДЕ

НАЙЫРАЛ, КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ЯУНДЕ. (СЭТА-ның корр.). Камерунуң хөй-ниитизи ССРЭ биле Камерунуң аразынга дипломаттыг харылаа тургусканының он чылын демдеглээн. Ол политиктиг болуушкун совет-камерун ийи таланың харылзааларын быжыглап, калбартынырга чаа чугула базым болган. Ону садыг болгаш культурлуг, экономиктиг, техниктиг кады ажылдажылга дугайында дугуржулгаларны чарган 1962 болгаш 1963 чылдарда үндезилеп тургускан. Республиканың президентизи Амаду Ахиджоонуң ССРЭ-ге албан ужурунда аян-чоруу, а ол ышкаш ооң соонда делегацияларның, культура ажылдакчыларының, спортсменнериниң-даа ол-бо чуртка аргыжарының харылзааларын хаңыладып, ийи улустуң аразынга ботботтарын эки билчиринге идиглиг болган. Национал кадрларны белеткээри ышкаш ындыг чугула чүүл талазы-биле Совет Эвилелиниң дузаламчызын Камерунда бедин-биле үнелеп турар.

Камерунуң «Эффор Камерунэ» солуну ССРЭ-биле дипломаттыг харылзааны тургускан ооң он чыл оюнга тураскааткан тускай чүүлүнге Совет Эвилелиниң өөредилге черлеринге эртем-билиг чедип алган, камерун инженерлериниң, эмчилериниң, агрономнарның болгаш өске-даа специалистериниң бедик профессионалдыг деңнелиниң бедиин болгаш хаңы билиглиин демдеглеп, Совет Эвилелинге өөрүп четтиргенин илереткен.

ССРЭ-ниң дузазы-биле тудуп турар көдээ ажыл-агый техникуму, Совет Эвилели биле Камерунуң аразында экономика, культура, садыг талазы-биле калбак харылзаа чурттуң хөгжүлдезинге улуг дузалыг деп ол-ла солун онзалап айыткан.

Садыглажыышкынны калбартыр дээш

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Совет Эвилели-биле кайы-кайызынга-даа ажыктыг садыгны калбартыры улуг ужур-дузалыг деп АКШ-тың чазаа санап турарын АКШ-тың садыг министри Ф. Дент медеглээн.

Дент 1973 чылда АКШ биле ССРЭ-ниң аразында садыг саарылгазының элээн көвүдөөнин айыткаш, ийи чурт аразынга садыгны оон-даа улам улгаттырарын америк чазактың күзеп турарын чугаалаан. Министр СЭТА-ның корреспондентили-биле беседазынга АКШ биле ССРЭ-ниң аразынга садыг сөөлгү каш чылдарда ышкаш ынчаар улам калбарарынга бүзүреп турар бис деп чугаалаан.

Ийи чурт аразынга садыгны, эң ылаңгыя садыг айтырыгларының талазы-биле каттышкан совет-америк комиссияның шугумун ёзугаар садыг харылзааларын калбартырының хемчегларин АКШ-тың чазааның алыр апаарын ол чугаалаан.

Садыг талазы-биле эң тарымчалыг байдалдарны Совет Эвилелинге бээриниң чугулазын Дент айыткан. Ындыг саналды садыг чаартыгазының дугайында чазактың хоойлу төлевилелинде киргеп болгаш ону конгресске көөр деп турары билдингир болгай. Ону конгресс хүлөлээн алыр дээринге АКШ-тың чазааның идегеп турарын Дент демдеглээн.

ЧИЛИ ПАТРИОТТАРГА ХОСТАЛГА!

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Социалистиг элээн каш чурттарның доктаамал төлөө черлери КНО-нуң Чингине секретары К. Вальдхаймга чагаа чоруткаш, «кээн турар медээлерни ёзугаар алырга, Чилиниң Национал конгрезиниң сенатору Луис Корваланның болгаш кара-бажыңларда, эң ылаңгыяда «өлүм ортулуу» Досонда хорутдаттырган өскеда сураглыг чили патриоттарның амы-тыны өлүмүг айылда таварышкан» деп ында айыткан.

Луис Корваланга болгаш Улусчу чаңгыс эптиң өске-даа сураглыг ажылдакчыларынга таварышкан өлүмүг айылды чайладыры-биле Каттышкан Нациялар Организациязының бедик хүлөлгезин болгаш аталдарын ажыглааш, шалыпкын хемчегларни алырынче чагааның авторлары КНО-нуң Чингине секретарын кыйгырып турар.

ЯНЗЫ-БҮРҮ МЕДЭЭЛЕР

● **ГАВАНА.** Кубаның Гавана можузунуң Аныяк коммунистер эвилелиниң конференциязының түүнел хуралынга Кубаның Аныяк коммунистер эвилелиниң күүсенчи бюрозунуң кежигүнү Мирта Роса Родригес чүве чугаалаан, ол эвилел партияның шынчы дузалакчызы болуп турарын айыткаш, марксисчи-ленинчи өөредиглиг оон кежигүнериниң хаңы өөренирин эргежок чугулазын бизалап демдеглээн.

● **ХАНОЙ.** Хо Ши Миниң Ажылчы аныяктар эвилелиниң төлөлекчилериниң конференциязы Ханойга болган. «Америк агрессияга удур демиселдиг чылдарында вьетнам аныяктар шимчээшкини болгаш революцияның чаа үечадазында аныяктарның сорулгаларын деп илеткелди аңаа Эвилелдің ТК-зының бирги секретары Ву Куанг кылган.

Вьетнам улустуң империалистиг агрессияны ашкан тиилелгезинге Хо Ши Миниң Ажылчы аныяктар эвилелиниң чугула салыышкынын, чаа сорулгаларны күүседиринче аныяк салгакчыларны мобилизастаарынга эвилелдің авангардчы ролюн ол демдеглээн. Вьетнам аныяктарының болгаш улустуң патриотчу демиселинге делегейниң аныяктарының болгаш улустарының көргүскен деткимчезин Ву Куанг бедин-биле үнелээн.

● **ПРАГА.** Соңгу Чехияның Залужи хоорайында Чехословак-совет пайырал аттыг химия комбинадында ажылдап турар чаартыкчыларының болгаш чогаадыкчыларының улуг отряды эрткен чылын ажылчорудулгазынга эң улуг чедиишкиниг болган. Ол комбинат ЧССР-де барып турар совет нефтини сайзырады ажылдан турар. 1972 чылдынга деңнээрге 200 санал хөй, чаартыкчы 850 саналдарны ол чаартыкчылар чыл дургузунда киргей.

● **ДЕЛИ.** «Делегейге билчиишкинни хөгжүдеринге ачыхавыяазы дээш» 1973 чылдың Джавахарлал Неру аттыг шаңналын Танзанияның президентизи Джулиус К. Ньеререге тывыскан. Чаңчыл ёзугаар ол шаңналды чыл бүрү тыпсып турар.

● **ДАМАСК.** Сирия Араб Республикага бо чылын 28,5 мүн дөрбелчин метр хевистерни болгаш хевис кылыларны бүдүрер, ол болза мурнундагы чылдыындан 6 мүн дөрбелчин метр хөй болуру ол.

● **БАГДАД.** Иракты болгаш Багдадтың аразында садыг дугуржулгазынга ат салыышкыны аңаа болган. Ирак нефтини, химиктиг чемишчидилгелерни, финиктерни, дементини болгаш таакпыны Бангладешке садар, а Бангладеш бодунуң эзлчээнде Иракка демир рудазын, джутту болгаш саазынны садар.

● **ЛУСАКА.** Сметтиң эргечагыргазының Родезияже эммигрантылар эдиндип алыр дээш Англияда болгаш Европаның өске-даа чурттарында калбарткан кампаниязы дээрге Африканың хосталга дээш демиселчилериниге удур дайын чорударынга ажылаар хөлеэвилелиикчилерни бүдүү эдиндип алырының бир янзы хевиридир деп, Замбияның даштыкы херектер министри В. Мваанга медеглээн.

● **АЛЖИР.** Магрибтиң үш чуртунун: Алжирниң, Тунистиң болгаш Марокконуң чуруга уран чүүлүнүң ажылдакчыларының эвилелин турткаанының дугайын Алжирде чарлаан. Ол Эвилелдің тургусканы культура талазынга ол чурттарның политиказын айлаштырарынга болгаш уран чүүл ажылдакчыларының чогаадыкчы өзүлдезинге идиг бээр.

(СЭТА)

Дерзии үүлгедиишкиннер

ПАРИЖ. (СЭТА). Чилиге фашистиг шериг эрге-чагырганы эрткен чылдың сентябрь 11-де үймээн үнгениниң соонда 500.000 ажыг ажылчыннарны ажылындан үндүрген. Чилиниң ажылчы чоннарының чажыды-биле ажылдап турар Чаңгыс аай профтоңу «Юманите» солунга Сантьягодан алдынган тускай корреспонденциязынга ол сан-түүнү парлаан.

Чилиниң католиктиг парлалгазының санаалы-биле алырга, хамыктың мурнунда дагжыларны, металлургия улетпүрүнүң ажылчыннарын, күрүне албан-хаакчыларын, көдээ ажыл-агый ажылчыннарын, журналистерни ажылдан үндүрген боон турар. Ажылдан үндүрген кижилерниң чаа дазыазын март 31-де азып чарлаарын шериг хунтазы дынпаткан.

Христиан-демократтыг болуктериниң санаалы-биле алырга. Чилиде ортек-үне кедергей аартан турар.

ФРАНЦИЯ. Лотарингияның хөмүр-даш бассейнин чоокта чаа ажылчыннарның массалыг ажыл соксадыышкыны шыва алган. Ажылчыннарны ажылдан үндүрер чорукка болгаш ажылдаарының байдалының дорайтаанынга удурланыышкынын илередип, ажыл соксаткан шахтёрлар бүдүрүлге эелериниң политиказынга боттарының таарышпайн турарын көргүзеринбиле чыскаалдарны эрттирген. Хөмүр-даш үлетпүрүнүң тус-тус черлерде бүдүрүлгелериниң өске кезээниң ажылчы чоннары база оларга каттышкан.

ЧУРУКТА: чыскаалчылар шахталар дирекциязының бажыңынче бар чоруурун.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Кызыл — Кунгуртуг аразының кышкы автооруу ажыттынган

ДААЛГА КҮҮСЕТТИНГЕН

Эрткен чылдың декабрь 20-де «Тыва автоорук» эргелелиниң 13 кижи составтыг туснай отряды Кызыл—Кунгуртуг аразынга бир дугаар кышкы авто-орукту ажыдары-биле найысылалдан үнүпкен. 1104 дугаар орук участогунуң мастери Т. Иванников-биле бистер ийиге ук ажылды удуртуп баштаар улуг даалга онаашкан. Бистиң отрядывыска С-100 бульдозер болгаш үш «ДТ-75» тракторларны быжыглаан. Чүгле Сарыг-Септен безин санаарга 250 километрни тайга, даглар аразы-биле эртер турдувус. Оруувус аксында Каа-Хем, Шивей, Каргыны таварты беш арт-сын бисти манап чыткан. Болап чаңгыс-даа катап автомашина чоруп көрбэзнин алырга-ла, кандыг моондактар бистиң мурнувуска турганы билдингир.

Бүгү эрткен узун оруувустуң дургузында хей шаптараазыннарга таваржып турзувусса чок, январьның 17-де Кунгуртуг суурга чедип, даалганы чедиишкинниг күүсеттивис. Орукка бар чорувуста биске партия, совет ажылдакчылар, «Тере-Хөл» колхозтуң даргазы келгилеп, чамдык боттуг дузаны чедирип, хей-аъдывысты кедүрүп келгени бистерге уттундурбас. Ылаңгыя тус черни кончуг билир, биске орук баштакчызы бооп чораан Самбуу Кушкашович Дыгей-оолдуң ачы-дузазын черле онзалап демдеглевес аргажок. Кышкы хүннүң кыска, а дүннүң чыварлыг кыжырақ соок болганындан ажыл хүнүн чүгле 12 шак үргүлчүлээр аргалыг бооп турдувус. Бо орукту ажыглалга киирерингe бүгү күжүн, мергежилин харам чокка берип келген бульдозерист Ю. Шамарин, ыяш ужурунчузу В. Сорокин, тракторист С. Черепанов, орук ажылчыннары И. Дайбов, Г. Фунтиков болгаш өске-даа эштерни маңаа айытса чогуур.

Чаа автоорукту ажыдып бергени дээш бисти уткуп тура, тере-хөлчүлер бистиң адрезивиске хей-хей чылыг сөстерни сөглеп турдулар. А колхоз баштаар черн отрядка акша шаңналын тыпсып, аъш-чем, дыштаныр чер-биле хандырган. Сорулгавысты күүсеткеш, эртенинде эш-өөр-биле чылыг байырлашкаш, аъттанып чорупкан бис. Ынчап орукка ниитизи-биле 42 хонуктарны чурттап эрткеш, колхозтуң ажылагыйының хөгжүлдезинге ындыг эргежок чугула онаалда-даалганы күүсеткенивис ол.

В. ЧИЖИК.

«Тыва автооруқ» эргелелинде төлевилел бюрозунуң начальниги.

ЧУРУКТАРДА: отряд орукта, Кунгуртуг-га чеде бергени.

Авторнуң фотозу.

ЧЕТТИРДИВИС, ООЛДАРЫМ

Бистиң чуртувустуң кайтамчык күчү-күштүг апарганып, чечектелдир сайзырап орарын кижи магадап хаммас чүве-дир. Бо чылдың январь айда бистиң Тере-Хөл суурувуска тракторлар келди. Сарыг-Септен маңаа чедир орук аштап келген улус болду. Ооң соонда Кызылдан бистиң суурувусче чүк сөорткен машиналар үнүпкен деп чугаа дыңналды.

Үш хонуп чорда январь айның 31-де колхозум удуртукчулары мени кел дээш, «Бистиң бо черниң хоочуну кижи болгай силер. Кызылдан үнүпкен чолаачыларывыс чоокшулап келген боор. Оларны барып уткуулуңар» диди.

Колхоз даргазы баштаан кезек улус Бүрүт хемни куду баткаш, манагзыны тур бис. Кезек болганда машиналарның даажы дыңналган соонда улуг бажыңнар дег хей чүк сөорткен машиналар көстүп келди.

Ол аразында мээң сагыжымга дыка-ла хөй чүүлдер кирди. 1925 чылдан эгелеп бо оруктап аттыг чоп Хем-Белдири-биле (амгы Кызылывыс) аргыжып эгелээн чүве. Кызылга 15 хонук чорааш чедер. Баары-кээри таптыг-да бир ай. 1933 чылда араттың революцтуг шерининге баар дээш моолап баткан мен. Дыка-ла берге орук—он-чээрби хемнерни, арттаны кожер, ажар. А бистиң бо чолаачыларывыс ол бүтүүге торулбайн чүгле үш хонук дургуаунда чедип келдилер. Колхозувуска херектиг кончуг чугула бараанныны эккелгеннер.

Эргиде бо оруктап кайы хире бергелерге таваржып чоруп турганывысты ооолдарымга сонуургадып, оларның дыңзыг хөлдарын тудуп, өөрүп четтиргенивисти бүгү мурнуидан чугаалаан мен.

Д. ЧАП,
хойжу пенсионер.

КАЙГАМЧЫК-ЛА-ДЫР

Каш хонук бурунгаар үнген «Шын» солуннуң бир номериндеп мээң өскен-төрээн черим Тере-Хөлче кышкы автоорук ажыттынганын улуг сеткил хөлээшкин, өөрүшкү-биле номчуп таныштым. Амгы үе шынап-ла кайгамчык-ла-дыр. Шынын чугаалаарга, баштай ынаар орук туттувун эгелээн деп чугаа дыңнааш, ооң дарый бүде бээринге ындыг-ла бүүреевейн турдум. Чүге дээрге кара-чажымдан-на Кунгуртуг—Сарыг-Сеп аразынга чиг сөорүп безин та чеже оладын эртпедим дээр. Ынчангаш машина херек чок, аът безин эртер арга чок кадыр-кашпаладар, улуг инек даштар, кара суглар ам безин караамга олчаан чуруттунуп кээр. Ылаңгыя чазын дош эрип, сарыгсугланы бээрге, аът-хөл безин өлүп, боттарывыс улуг ундараашкынга алзып турдувус. Аъл-биле машинаны канчап деңнээр. Аът, машина чорбас черлер-биле эртип-даа турза, могап-шылаар, арыш-баксыраар болгай. Ынчан 9-10 өртээл дамчып, каш хонуп улаштыр чоруп турган чедип турдувус.

... Амгы эртем-техниканың ачызы бо хире-дир. Ол бир-ле дугаарында Коммунистиг партияның, Совет чазактың совет кижи дээш хүн бүрү ада сагыш салыышкынының бир херечизи ышкажыл. Чаңгыс чер чурттугларымга ол кайгамчык белек дээш изиг байырны чедирбиттаан, аңаа харыы кылдыр бо тодарадыкчы чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткир дээш улам күжениишкиниг ажылдаарын күзедим.

Е. АРАКЧАА.

Эрзин район.

„БОРА-ХӨЛ"—МАЛЧЫННАРДА

Чөөл-Хемчик районуң СЭКП-ниң XXII съездиэ аттыг совхозтуң бүгү коданнарында төрээн хураганнар таарымчалыг ажаалдада доругун турар. Сарыглар Хаплактың, Ооржак Мижит-Доржунуң, Донгак Комбунуң, Александр Лаандыктың, Ооржак Омчаанның, Сат Чудуймаанның коданнарында хөй хөй хураганнаан. Төрүүр 100 хойга онааштыр 100 хураган алырын хүлээнген Сарыглар Хаплак-биле социалистиг чарыштыг Ооржак Мижит-Доржунуң коданы хүр кыштап турар. Ында хөй ооолдаашкыны үргүлчүлевиштаан.

Хойжуларның турлагларын эргип, оларның ажыл-херээ-биле таныжып чорааш, ол-ла ажыл-агыйының Культура бажыңының «Бора-Хөл» агитмультбригадазының бот-тывыңгыр артистери Хараганныт-Дагда Сарыглар Хаплактың аалынга концерт көргүүкен турда таварыштывыс. Кожа-хелбөө кыштагларының малчыннары аңаа база чедип келген.

Бора-холчулер ажылын чүгле концерт-биле кызыгаарлавайн турар. Беседа, ыыткыр номчулга кылыр, баш таарыыр, чаа номнар тарадып бөөр, медицина дузазы чедирер, агитхуудус үндүрер ажылды база чорудуп турар. Доллаан Маны хойжуларга СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Л. И. Брежневтиң Куба Республикага албанның пайыралдыг аян-чоруун кылып чораанының дугайында беседаны кылган. Мал кыштаглаашкынының, хой ооолдаашкынының дугайы агитхуудуста чыыттынган. Библиотекарь Чечек Чачыр-оол көжер библиотеказындан номнарны үлээн, эмчи З. Доржу шинчилге кылып, эмнер берген.

—Малчыннар бистер бачымчымыштыг ажылда хаара туттунган бис. Мал ажаалгазын экижиштиишаан, чаш малды менди камгалап доруктурар дээш карак кызыл ажылдап тур бис. Бистерге концерттиг аалдап келген аалчыларга өөрүп четтиргенивисти хойжуларның мурнуидан илереттим — деп, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденинің эдилекчизи В. Байлак чугаалаан.

Агитмультбригада маршрудун уламчылап, дараазында малчыннарже аттанмыты.

М. СЕВЕН.

БЕЛЕТКЕЛЧИ

Иргит Сундуевич Буянды ажыл дээнде дүн, хүн-даа дивес, эрестиг кижи. Ол амгы үеде Мөңгүн-Тайганың херелекчилер ниитилелиниң белеткел конторазында белеткелчиниң чымыштыг ажылхүлээлгезин күүседип турар. Ук ажылда И. С. Буянды алды чыл чеде берген. Алгыкештиң, дүктүң өртек-үнезин шын тодарадыр талазы-биле белеткелчиниң нарын ажылынга ол колдуунда практика кырынга өөренип алган. Белеткелдер айтырыгларынга хамаарышкан шылгалданы респотребсоюзтуң туснай комиссиязынга ол чедиишкиниг дужааган.

Иргит Сундуевич тыва үжүкбижик тыптыры билек, кодээ-зе бижик болгүмүнге сүүдүлүг өөренип, эге-чада школаының өөртку классын доозун, ном-дептерни, солун-сеткүүлү номчуп өөренген.

И. С. Буянды черле солун кижи. Самбың хап, Хой-сантүннерни шүүштүрүп баланысылаштырарының нарын аргазынга мергежээн. Ону база колдуунда бот-өөредилге-биле өөренип алган. Райпонуң санакчы буггалтериинге бот-өөредилге-биле өөренип ап, ол ажылга эдээн каш чылдарда ажылдаанының соонда, Иргит Сундуевич ол алды чыл иштинде райпога склад эргелекчилээн.

— Ынчаарда склад эргелекчилээри дыка-ла чымыштыг турду. Складтарда кандыг бараанныр чок дээрил—демиддес, аяк-сава, үлетпүр болгаш аъш-чем бараанныры — шуптуу чаңгыс черге турган. Күүренің ынча өөчү-хөреңгизин оскунмас дээш, карак огу дег кадагалап, камгалаар дээш сагыш аарып, чамдыкта санажылга үезинде суг үйгу удувас, черле ынчаш удуттунмас-даа боор чүве болгай—деп, хоочун кооператор сактып чугаалап орар.

И. С. Буянды күш-ажылчы орууп чаарби харлыг ооп турган эгелээн. Ооп бээр ам ажыл-үүленің үжен чылдары эрте берген.

Хоочун кооператорнуң кызымаккай күш-ажылын улуг-биле үнелеп көргеш, райпо баштаар чери, ында партия, профэвилел организациялары И. С. Буяндының чуруун райпонуң Хундулел самбыразында киирген ужуру-даа ында.

А. БЕГЗИ.

ПОЭЗИЯ КЕЖЭЭЗИ

Тываның көдээ ажыл-агый техникумунуң хуралдаар залында тыва поэзия кежээзи эрткен. Кежээге чалаттырган аалчылар шүлүкчү О. Сувакпит, тыва шүлүктерниң орус дылче очулдурукчузу болгаш шүлүкчү С. Козлова олар боттарының чаа шүлүктерин сурууулдарга таныштырып, тыва поэзияның сайзыралының дугайын чугаалааннар.

Техникумнуң литература болгүмүнүң киржиктилери К. Сарыглар, В. Ооржак, Е. Салчак олар боттарының чогааткан шүлүктерин номчааш шүлүкчүлерниң үнелелин алганнар.

Кежээниң түнелинде сурууулдар солун кежээ дээш шүлүкчүлерге өөрүшкүүн илередип, чогаадыкчы чедиишкиннерлиг болуурун күзээннер.

М. ТЮЛЮШ.

Телевидение

ФЕВРАЛЬ 22-ДЕ

МОСКВАДАН

14.00—Дамчыдылгалар программазы. 14.05—Медээлер. 14.15 — Өөнүг телекөргүзүг. Школачыларга. «Орлёнок» телестудияның аныяк корреспондентилериниң Совет Эвилелиниң Маадыры, Армия генералы И. И. Федюнинский-биле ужуражылгазы. 15.05—Өөнүг телекөргүзүг. Мультфильм. 15.15 — Өөнүг телекөргүзүг. «Музыкалыг ужуражылгалар». Композитор Г. Гладков. 15.55—«Чили: хосталга хүну келир». Совет телевиденнеге Чилиниң Социалистиг партиязының Чиргине секретары эш Карлос Альтамиранонуң интервьюзу. 16.20—Өөнүг телекөргүзүг. «Бальзактың улуг ынакшылы» деп хой сериялыг телефильм. 4-кү сериязы — «Амыдыралдың ийзы-бүрү талалары». 17.20—Өөнүг телекөргүзүг. Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА—«Крылья Советов». 3-кү оюн. 18.00—«Ye». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

18.30—«Малышок». Дамчыдылга. 18.45—Уругларга. Мультфильм. 18.55—Телемедээлер. 19.05—«Аныяк гвардия». Дамчыдылга. 19.35—«Ада-чуртумнуң солдады болур мен». Кыска фильм. 19.45—Телемедээлер. 19.55—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Белгород областың уткуштур планы күүселдеде». Дамчыдылгада СЭКП Белгород обкомунуң бирги секретары М. П. Трунов киржип турар. 20.45—Е. Вахтангов аттыг күрүнеиниң академиктиг театрының фильм-шиизиниң баштайгы көргүзүү. А. Корнейчук. «Чүректен ыравас». 23.00—23.30—«Ye». Информастыг программа.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

КИНО

ФЕВРАЛЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Эш генерал» 9.45, 11.30, 13.15, 15.00, 17.05, 18.50, 20.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сапыктыг дишс» 10.00, «Аас-кежиктиг «Шуканың» командири» 15.00, «Сангам» (2 сериязы кады) 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чаасканзыраан бору» 9.30, 11.10, «Кызыл шөл» (2 сериязы кады) 15.00, «Дайын болгаш тайбын» (4-кү сериязы) 17.00, «Юлька» 12.50, 18.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дайынга дайынга ышкаш» 15.00, «Даглар хааны болгаш оскелер» 11.00, «Аксели биле Элина» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА «Дөртку душтук» 18.00, 20.00 шактарда.

ВЦСПС-ТЕН УЛУГ ШАҢНАЛ

ИВИ МАЛДЫГ БОЛГАНЫҢДА...

«Ада-төөгүмден иви малдыг бис. Ону малдап ажылдаарының бергезин-даа чугаалаан канчаар —олут-дыш чок кыныып келир. Бирде малынны бөрү, хайыракан-даа чиптер, чамдыкта он-ону-биле ис чок чиде-даа бээр... Чүү-даа таварышса, моондактарны ажыл эртер дээш бар-ла күжүн-биле ажылдаар апаар сен. Чежемейниң-даа берге болза, иви малдап ам-даа ажылдаар күзелдиг мен»—деп, «Тоора-Хем» совхозтуң Май 1 салбырының ивижизи Ак Кылбыжа чугаалаар болду.

Ол иви малдаарыңа ёзулуг-ла таарышкан кижи: эрес-омаа өскелерге дөмейлешес, малды ылгап таныырынга мергежээн, ылаңгыя дүктүг хаак-биле бөрү сүрүп өлүреринге копчуг кызымак. Кылбыжа эрткен чылын төрээн 100 мындызындан 87 анайны алган. Ол дээрге Кадыр-Өөс иви фермазында эң дээре көргүзүг.

Эки ажыл мактадыг. Иви ажылын сайзырадырынга чедиишкиннери дээш Ак Хылбапович Кылбыжа ВЦСПС-тин хүндүлел бижин-биле шаңнаткан.

КЫЗЫЛ-ӨГГЕ БЕЛЕК

Өдүген иви фермазы — районда мурнакчы ферма. Ында кызыл-өгге ном-дептер, солун, журнал болгаш культура хереглелинин өске-даа чүүлдери чыл бүрү көвүдеп орар. Эки ажылы дээш ферманың чүүш-биле шаңнатканы кызыл-өгге бо-ла көстүп келир. Эрткен чылын мал өстүрер планын 105 хуу күүсеткен, 100 мындыдан 89 анайны камгалап алган. Өдүген фермазынга база бир белек чедип келген. Профэвилелдерипиң Тыва область төвүлели «Соната - 201» транзистор, шыдыраалар, домино болгаш өске-даа чүүлдер-биле ферманы шаңнааны ол-дур. Ол ышкаш шаңнал-биле бо ферма мурнунда ийи удаа демдеглеткен.

БАЗА БИР «ЧАҢНЫК»

Районнуң иви фермалары совхоз болгаш район төвү-биле «Чаңнык» деп рацияны дамчыштыр харылзажып турар. Чоокка чедир-ле Өдүгенге болгаш Кадыр-Өөске ийи рация ажылдап турган болза, ам үш апарган. Районнуң иви малын чаңгыс төпке турар кылдыр чыып эгелээнибиле холбаштыр, ам дээрезинде турун турар белүк малчыннарга — Хам-Сырада иви-жи авепога база бир рацияны тургузун берген.

Тожунуң кайы-даа ырак булуңунда иви малдыг төп-биле хүн бүрүнүп харылзаазын быжыг тудун турар.

ӨДҮГЕННИҢ АГИТАТОРУ

Совет Тыва салбырның ветфельдшери Ак Эзирикпей иви эмнээри-биле чылдың кайы-даа үезинде Өдүген тайгаларынга чеде бээр. Ол баргаш бодунуң агитатор хүлээлгезин черле утпас. Эрткен чылын ивижи өңнүктеринге чеди катап барган. Ынчан кылып берген лекция, беседаларының тематиказы ийзы-бүрү: партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерини амыдыралга боттандырып турары, чурттуң, республиканың болгаш районнуң амыдыралында болуушкуннар, делегей байдалының дончулары, иви малды ажаан өстүрери болгаш ооң аарыглары-биле демисел дээш ооп-даа өскө. Бо-ла келир эмчизин өдүгенчилер «Өдүгенниң агитатору» дижип турар.

Хавак-Тайганың, Мөңгүн-Хөлдүң, Улуг-Паштың, Бичe-Паштың, Улуг-Арга тайганың ивижи аалдарынга ветфельдшерниң чугаазы моон соцгаар-даа үргүлчүлээр.

Ак Ирбилитович Эзирикпей — 1973 чылда районнуң эң эки агитаторларының бирээзи болган.

ЛЕНТА БАГЛААН ИВИЖИ

Районнуң улус ажыл-агыйының мурнакчыларының слёду болуп турган. Президиум столунуң артынга ак-көк лентаар багаан кижилер олурган. Эң төгүнин мурнакчылар ол-дур. Өдүгенден келген ивижи Балдаң Чамыкай база бар. «Мурнакчы ивижи» деп лентаны ацаа байырлалдыы-биле багаанны таварылга эвес. Он ажыг чылда иви малдан, малының чаш төлүн чыл бүрү менди камгалап алыр дээш ол кызымак ажылдан келген. Ивиге ажылдаан үезинде ооң өг-бүлези Төрээн чуртка 1700 ажыг анайларны өстүрүп берген.

Балдаң Чамыкай бо чылын төрүүр 100 мындызынга онааштыр 90 анайны камгалап алыр деп социалистиг хүлээлгеин алган.

ЧАҢГЫС ТӨПКЕ

Тожуга иви ажыл-агыйының төвүн тургузар айтырыг чедиишкиниг шиитпирлеттиниң бар чыдар. Районнуң аңыыр-тывып ажыл-агыйының ивилерин «Тоора-Хем» совхозта каттыштырган. Каа-Хем районда «Кызыл тук» совхозтуң 300 ивизин алырыбиле сүрүкчүлер ынаар чорупкан.

Иви ажыл-агыйының төвү болур Чазылар суурда тудуг-септелге ажылдарын эгелээн.

ЭКИ ШЫНАРЛЫГ ЭЪТ

1973 чылдың дөртку кварталында болгаш бо чылдың январьда совхоз эки шынарлыг 70 тонна хире иви эъдин күрүнеге дужаагаан. Чоокку хүнде совхозтуң Хам-Сыра талазында ивижи эвенозундан сүрүп келир ивилерниң эъдин база дужаар. Эки шынарлыг эът ивижиниң берге болгаш харыысалгалыг ажылының түннели.

ХУУЗУНДА СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР

Өдүген иви фермазында 20 өг-бүле ажылдап турар. Олар шуптузу хуузунда социалистиг хүлээлгелиг, чарышка бот-боттарын кыйгырышкан. Бо чылын төрүүр 100 мындыга онааштыр 85-тен эвээш эвес анайны камгалап алыр, коданында ивилерниң баш савын чыл эгезинде турганындан 10 хуу өстүрер, күрүнеге садар ивиниң ортумак деңзизин 110 килограмм чедирер, чайгы, күскү үелерде 3—4-тен эвээш эвес одар солун турган малдың семиртилгезинче онаа кичээңгей салыр болгаш өске-даа хүлээлгелерни алганнар. Социалистиг хүлээлгениң бир кол черин ивижилерниң культурлуг амыдыралын экижиринче утланган аргахемчегларни боттандырары ээлеп турар. Ол чүл дээрге быдаргай, көшкүн амыдыралдан сууржулгаже шилчиири, аңаа үндезилээш ийи эвлечлиг ажылды организастаары болур.

А. НУГУУРАК.

СЕРЕҢМАА БОЛГАШ ӨСКЕЛЕР-ДАА

Мерген Мергенович сеңээ дараазында төөгүнүң дугайын дыңнадыксаан ийик мен. Булунда тырлы берген орар бичии ургуларны көргеш, кижи кээргей бээр, оларның төрээн иезин Серемаа Оттукай эрткен күзүн-не читкен хевээр, мынчага чедир барган уг-шин-даа билдинмес, сураа-даа дыңналбас.

Ёзулуг төлептиг ада-иелериниң дугайын номчуурга сеткил сергээр, бодалга безин чоргааранчыг-ла болгай але. Ынчалза-даа Серемаа Оттукай ышкаш ийи-чаңгыс шаарланчак кижилер, ылаңгыя иелер, бистин аравыста чурттап чоруурун көргеш, кайган-ла хаммас-тыр мен.

Серемаа дээрзи чаа-ла үжен хар ажып чоруур, ол бешь ургунун иезин болгуже чедир ниитилел, күрүне, ажытөл мурнунга харыысалга, хүлээлге, кижиниң, ылаңгыя иениң чоргааралының дугайында бодап, сактып-даа көрбээн хире.

Серемааның Бии-Хем районда чурттаваан чери-даа чок дивес силер бе. Тоянчы не Ленинка, Хадың, Тарлаг, Аржаан, Шивилиг, Турап ол ынчаар хире-хире болгаш костүп келзе-даа, үр-даа болбайн катап-ла чиде бээр. Эрткен күзүн чүве, өөредилге эгелевээнде-ле Серемаавыс ургуларының эдээди ийизин Ленинкада дуймазы Оолактың, а үш бичезин Аржаанда Тамара утбазының аалдарынга каапкаш, билдинмес угже чиде берген. Ооң төрел-дөргүлү-даа, албан организация черлери-даа каш айлар дургузунда сураглап, дилээш тыпкан. А школаларда өөредилге эгелээнден бээр үш улдуң эртер чеде берген. Ынчалаадаа Серемааның школа назылыг үш уруу ам-даа өөренмээн. Ону чүү деп бодаар сеен, Мерген Мергенович?

Ажы-төлүнден дескен Серемааның сураа Шивилигде дыңналып турза-даа, райкүүскомнуң иштики херектер килдизи-даа ону тыпкаш, ажытөлүнге эгидин харыысалга оваары-биле мынчага хемчег безин албаанын кижи кайгаар.

Серемааның ургуларының бичелери Аржаан суурунуң амнелгезинде дугурушкаш чыттырып каан. Серемаа Оттукайны тыпкаш, не кижиниң хүлээлгезин уттуп дескени база ниитилелге ажыктыг ажыл-агый кылбас, маңгысталчак ёзу-биле амыдыраш чорууру дээш кеземче онаар үе келбээн бе?

«Маадырывыстың» утбазы Тамара Оттукай база дөрт ургулут. Оларның улуу он чеди хар чеде берген, ынчалаадаа ургуларның чаңгызы-даа школа доспаан болгаш ол өгде амгы үеде өөренип турар кижи чок. Тамара ажытолүнүң кадыкшылы, оларын келир үезиниң дугайында сагыш човаар хамаан чок, Аржаан кодээ Советинге кээп: «Мээң не-эргемни казаан, ургуларымны ап алыңар» деп чарыттыныр турган болгай...

Ада-не деп ат кадагалаан чамдык арагчылар төрүп алган төлүн черниң черинге каапкаш баар таварылгалар база бар дивес силер бе!? Беш, алды хире харлыг Олег Лакоминин Туранның автовокзалындан, ол-ла хире назылыг Рая Ооржакты «Сукпан» совхозтуң төвүнден шагдааның ургулар өрээлинин инспекторлары эрткен чылдың августа-ла тып алган. Олег биле Рая адын, фамилияларын боттары адап берген, бо ургуларның ада-иезин дөрт ай дилээш, тыпкаан. Олег биле Раяны ургулар бажыңында аппарын каан, Бистиң ниитилеливистиң буянгыг чоруун шак мынчаар, өскээр ажылап болур бе?

Дириг амытаннарның эн-не каржы араатаннары — кускун биле бөрү безин төлүн кагбас, боду чем тып чиптер апартыже чедир кадагалап, азыраар кылдыр бойдус чаяаган, а кижилерге хамаарыштыр бойдустуң хайыралы, даандырган харыысалгазы оон-даа улуг. Өске амытаннардан кижи медерели-биле ылгалдыг болгай. Ол ада-иелериниң бедик медерели кайдал?

Мындыг магалыг үеде чурттап чораан, бешь-алды хар чедир остүрүп алган төлүн черниң черинге өжегээр каапкаш, дезин, чаштынып чоруур ада-иелер дээрге бистиң ниитилелдиң богу, ёзулуг кемниг үүлгедикчилер-дир. Ындыг ада-иелерни чаш кижилерниң карааның чажы, сагыш-сеткил талазы-биле түрегдели дээш хемчег ап, шыңгыы харыысалга хүлээндирери кончуг чугула.

Х. БАЙ-КАРА.

Бии-Хем район.

«КИНО КӨӨРУВУС ОЛ...»

Ак-Туруг суурда аъш-чем ларёктарында ооннуң калбак хереглелиниң аъш-чем бараанныры ковчуг ховар. Аъш-чем бараанныры садып аар дээн кижилер Шагаан-Арыг, Чаа-Хөл, харыындаа Чадаанадан бээр чоруп турар-дыр.

Садыгларда соогун чүү дээр. Чагы кедип алгаш садыглаар болза эки. База бир берге чүүл — ларёктың садыгжылары колгон кижилерни ээлчеге үр манадып, тергиин оожум ажылдап турары.

Ол-даа канчаар, ынчамынча маңаа тура садыгларда эвээш-биче аъш-чем аймаандан чүү-хөөну садып-ла алыр сен. Чамдыкта демги ларёктарывыс чогуур шаңнга четпейн чораан-ла хаглына бээр болдур ийин. «Ооң чылдагааны чүдел?» деп сонуургаар боор сен, Мерген Мергенович. Садыгжылар Валентина Монгуш болгаш Чечек Шадып олар «кино көөрүвүс ол...» дээш карак ажыт арлы бээр.

Д. КӨРГЕН-ООЛ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: 667000

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, көдээ ажыл-агый киллизинин 21-47, үлетүүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тираж 15953. ЧАГЫГ № 629

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинин Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле әргелелинин типографиязы, (Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—00283